

Niet bang voor terreur?

De invloed van mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen
op de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen
ten tijde van terreurdreiging

Foto: Ian Langsdon/EPA (2015)

Eva Kuip (10306889)

Bachelorscriptie

Algemene Sociale Wetenschappen

Universiteit van Amsterdam

Begeleider: Yatun Sastramidjaja

Tweede lezer: Hylke de Vries

Datum: 20 juni 2015

Aantal woorden: 16.541

Voorwoord

Vijf maanden geleden, toen ik een begin maakte met het schrijven van deze scriptie, had ik dit eindresultaat niet voor ogen gehad. Na maanden van hard werken is het vage idee om mijn scriptie te schrijven over de invloed van de huidige terreurdreiging op de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen, uitgegroeid tot een complete en heuse afstudeerscriptie.

Zonder de hulp van een aantal personen zou het mij niet gelukt zijn om dit eindresultaat hier te presenteren. Allereerst wil ik mijn scriptiebegeleider, Yatun Sastramidjaja, bedanken voor haar aangereikte ideeën, feedback en ondersteuning. Ook ben ik mijn tweede lezer, Hylke de Vries, dankbaar voor zijn kritische blik. Verder gaat mijn dank uit naar mijn familie, vrienden en studiegenoten die met mij mee hebben gedacht en mij geholpen hebben met het werven van respondenten. Tot slot wil ik graag mijn respondenten bedanken voor hun tijd en de leuke en interessante interviews en focusgroepen.

“The only thing we have to fear is terrorism”

(Ivan Eland, 2009)

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Inleiding	6
2. Theoretisch kader	7
2.1 De risicosamenleving en angstcultuur.....	7
2.2 De surveillancesamenleving.....	9
2.3 ‘De islamitische Ander’.....	10
2.4 Overgevoelig, nuchter of onverschillig?.....	12
2.5 Veiligheidsbeleving tijdens de jongvolwassenheid.....	13
2.6 Interdisciplinariteit.....	15
3. Probleemstelling	16
3.1 Probleemomschrijving.....	16
3.2 Vraagstelling.....	17
3.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.....	19
4. Methodologie	20
4.1 Onderzoeksstrategie en onderzoeksdesign.....	20
4.2 Onderzoeksmethoden.....	21
4.3 Operationalisering.....	22
4.4 Respondenten en respondentenwerving.....	23
4.5 Methode data-analyse.....	24
4.6 Ethische verantwoording.....	24
5. Resultaten	25
5.1 Onderzoeksproces.....	25
5.2 “Niet gewoon en wel bijzonder”.....	27
5.3 “Het zijn ook altijd moslims, toch?”.....	30
5.4 “Het is mogelijk, maar...”.....	32
5.5 “Niet op vakantie naar Egypte”.....	36

6. Conclusie	39
6.1 Beantwoording onderzoeksvraag.....	39
6.2 Discussie.....	44
6.3 Evaluatie.....	46
7. Literatuurlijst	48
8. Bijlagen	53
8.1 Operationaliseringstabel.....	53
8.2 Onderzoeksinstrument.....	54
8.3 Overzicht respondenten.....	56
8.4 Coderingsschema.....	57
8.5 Voorbeeld gecodeerd transcript.....	59
8.6 Alle transcripten.....	87

Samenvatting

In dit kwalitatieve, interdisciplinaire onderzoek is onderzocht in hoeverre de mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen beïnvloeden ten tijde van terreurdreiging. Middels vier focusgroepen en acht semi-gestructureerde interviews is getracht deze beleving te achterhalen onder 25 niet-islamitische jongvolwassenen.

Uit deze focusgroepen en interviews is gebleken dat de jongvolwassenen zich bezig hielden met de Europese aanslagen, maar dat de bezorgdheid over deze aanslagen tijdelijk van aard was. Daarnaast gaven zij aan een aanslag in Nederland voor mogelijk te houden. Desondanks hadden zij geen angst voor terreur, voelden zij zich veilig in Nederland, en hadden zij hun gedrag doorgaans niet aangepast. Deze afwezigheid van angst en aangepaste gedragingen kan verklaard worden door de rationele houding van de jongvolwassenen. Wel gaven enkele jongvolwassenen aan zich mede vanwege het beeld dat zij hebben van ‘de terrorist’ – ‘de islamitische terrorist’ – minder veilig te voelen in de buurt van islamitische en allochtone mannen, en hen te wantrouwen en te vermijden. Ook is gebleken dat sommigen zich begrensd voelen in hun uitingen, terwijl anderen juist stelden een grotere vrijheid van meningsuiting te ervaren sinds de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo in Parijs.

De genomen veiligheidsmaatregelen en met name de mediaberichtgeving bleken van invloed te zijn op de veiligheidsbeleving van de jongvolwassenen, en dan in het bijzonder op hun beeld van ‘de terrorist’, van hun veiligheid en van de omvang van de terreurdreiging. Wel zeiden veel jongvolwassenen kritisch tegenover de terreurberichtgeving te staan, omdat volgens hen hetgeen de media over de terreur verkondigen, niet altijd waar hoeft te zijn. Geconcludeerd kan worden dat binnen een risicosamenleving die een gevaar van terreur kent en een mediacultuur die gericht is op dit gevaar, de veiligheidsmaatregelen en de mediaberichtgeving de persoonlijke veiligheidsbeleving van jongvolwassenen beïnvloeden.

1. Inleiding

De avond na de terroristische aanslag op het hoofdkantoor van het satirische weekblad Charlie Hebdo in Parijs verzamelden duizenden mensen zich op de Place de la République om hun afschuw over deze aanslag te laten blijken (White, 2015). In het oog springen de lichtgevende woorden ‘not afraid’, die gevormd worden door negen mensen die ieder een bord met daarop een letter vasthouden. Politiek journalist White (2015) meent dat deze dappere woorden echter niet stroken met de daadwerkelijke gevoelens van mensen. Hij stelt namelijk dat zij wel degelijk bang zijn en dat dit ook logisch is, aangezien mensen bang zijn in angstige tijden.

Terroristische aanslagen, zoals die in Parijs van afgelopen januari, worden gedefinieerd als acties die doden, gewonden en publieke en private schade veroorzaken om burgers, overheden en organisaties te intimideren (Ritzer, 2010, p. 385). De terroristische aanslagen op 11 september 2001 in de Verenigde Staten, waarbij bijna drieduizend mensen om het leven kwamen, worden wel beschouwd als de grootste uit de geschiedenis. Doordat de islamitische terreurorganisatie al-Qaida verantwoordelijk gehouden wordt voor deze aanslagen, wordt in de Verenigde Staten en Europa sindsdien terrorisme veelal met de islam geassocieerd, en zijn islamofobie – ofwel angst voor de islam en moslims – en discriminatie tegen moslims toegenomen (Poole, 2011; Ritzer, 2010, p. 453-454; Woods, 2011, p. 222).

De terroristen die een aanslag gepleegd hebben op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo hebben hun doel, intimidatie, volgens White (2015) behaald. Hij meent dat mensen sindsdien immers overdreven reageren en bang zijn. Ook in het publieke debat wordt er vanuit gegaan dat Nederlanders angst hebben voor terrorisme (Kas, 2015, p. 18). Echter, is er onder ons ‘nuchtere Hollanders’ wel sprake van angst hiervoor? De samenleving is immers veiliger dan ooit tevoren (Pinker, 2012), en wanneer de feiten aanschouwd worden, is de kans om te sterven aan hart- en vaatziekten of kanker miljoenen keren groter dan de kans om een dodelijk slachtoffer te worden van een terroristische aanslag (Kas, 2015, p. 18). Bovendien, laten jongvolwassenen, die groot geworden zijn in tijden van terreur, hun veiligheidsbeleving überhaupt wel beïnvloeden door de huidige terreurdreiging?

In dit onderzoek is deze veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen ten tijde van de huidige terreurdreiging onderzocht. Aangezien de mediaberichtgeving over terreur angst voor terrorisme kan opwekken of versterken (Nellis & Savage, 2012), is er in dit onderzoek ook gekeken in hoeverre deze berichtgeving een rol speelt in de totstandkoming van de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen. Ook is er middels dit onderzoek achterhaald in hoeverre de veiligheidsmaatregelen die door de overheid genomen zijn in

verband met de huidige terreurdreiging, de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen beïnvloeden.

Gezien de recente aanslagen in Parijs en Kopenhagen, waarmee de terreurdreiging dichterbij lijkt te zijn gekomen, is het relevant om de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen in kaart te brengen. Voor zover bekend is dit het eerste onderzoek naar de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen ten tijde van terreur. Bovendien is het meeste onderzoek naar de relatie tussen terrorisme en veiligheidsbeleving kwantitatief van aard (zie bijvoorbeeld Boscarino, Figley, & Adams, 2003; Nellis & Savage, 2012; en Shigemura et al., 2010). In dit onderzoek is daarentegen op een kwalitatieve manier, middels focusgroepen en semi-gestructureerde interviews, de veiligheidsbeleving onder Nederlandse jongvolwassenen in kaart gebracht.

2. Theoretisch kader

In dit theoretisch kader worden de verschillende concepten belicht die centraal staan in dit onderzoek. Allereerst zullen de sociologische concepten risicosamenleving en angstcultuur uitgelicht worden. Daarna zal gekeken worden hoe in deze risicosamenleving en angstcultuur getracht wordt om middels surveillance de risico's en gevaren zo veel mogelijk in te perken. Voorts zal achterhaald worden hoe media en overheden 'de terroristische, islamitische Ander' creëren, en daarmee cognities, emoties en gedragingen beïnvloeden. Aansluitend hierop zal er gekeken worden naar de psychologische responses op een terroristische aanslag. Tot slot zal er ingegaan worden op de verschillende psychologische componenten van veiligheidsbeleving en op het belang van deze beleving tijdens de jongvolwassenheid. Door in te gaan op bovengenoemde concepten zal getracht worden een inzicht te geven in de wijze waarop structuren op macroniveau in wisselwerking treden met individuele cognities, emoties en gedragingen aangaande veiligheid.

2.1 De risicosamenleving en angstcultuur

In de jaren tachtig van de vorige eeuw introduceerde de Duitse socioloog Beck (1986) het concept risicosamenleving. De risicosamenleving wordt volgens Beck (2002, p. 41) gekenmerkt door oncontroleerbare risico's die door de mens zelf geproduceerd zijn. Beck meent dat de gevaren binnen deze samenleving, waaronder de terreurdreiging, namelijk niet meer beteugeld kunnen worden door de instituties die daarvoor in het leven geroepen zijn.

Daarnaast stelt Beck (2002, p. 41) dat deze risico's mondiaal van karakter zijn. Deze mondiale reikwijdte is gedeeltelijk het resultaat van de mondiale belangstelling en hysterie

voor deze risico's van de media. Socioloog Ritzer (2010, p. 385-386) meent dat deze mondiale impact, belangstelling en hysterie zeker opgaan in het geval van terroristische aanslagen. Doordat de hedendaagse risico's een mondiale impact hebben, kent de risicosamenleving volgens Beck (2003, p. 257) een mondiale schaal. Beck meent dat deze mondiale schaal met name door de terroristische aanslagen aan het licht gekomen is. Beck (2003, p. 258) stelt namelijk dat deze aanslagen de betekenis van mondialisering – volgens hem een wereldwijde gemeenschap die geconfronteerd wordt met een gewelddadige en vernietigende dreiging – aan een ieder duidelijk hebben gemaakt.

De socioloog Giddens (1999, p. 3), die Beck's concept van risicosamenleving overnam, meent dat de risicosamenleving een samenleving is die in toenemende mate gefixeerd is op de toekomst en op veiligheid. De socioloog Furedi (2009) borduurt voort op dit begrip van de risicosamenleving. Hij stelt dat er binnen de angstcultuur, die kenmerkend is voor het Westen, het idee heerst dat de hedendaagse gevaren kwalitatief gezien groot zijn, omdat er sprake is van weinig inzicht in deze hedendaagse risico's (Furedi, 2009, p. 198). Furedi (2009, p. 198-200) meent dat er in diezelfde angstcultuur uitgegaan wordt van het ergste. Dit denkpatroon zorgt er volgens hem voor dat zowel burgers als de overheid opereren op basis van angst, en zichzelf kwetsbaar en weerloos voelen. Doordat er binnen deze angstcultuur uitgegaan wordt van het ergste, worden volgens Furedi afwijkende menselijke uitingen en handelingen beschouwd als potentiële risico's voor de algehele veiligheid. Derhalve dienen deze uitingen en handelingen gecontroleerd en beperkt te worden.

Furedi's ideeën over de angstcultuur komen overeen met die van de socioloog Bauman. Bauman (2006) meent eveneens dat de mens in een constante staat van angst verkeert voor gevaren die onaangekondigd en op ieder moment kunnen opduiken. Deze onvoorspelbaarheid gaat zeker op voor terroristische aanslagen. Terroristische aanslagen dienen zich immers plots aan en het is lastig in te schatten wanneer de terreur vervolgens voorbij is (Torabi & Seo, 2004, p. 179). Volgens Bauman (2006) zijn de gevaren en de bijbehorende angsten vloeibaar en mondiaal van aard, en 'stromen' zij door een mondiale samenleving die eveneens haast geen solide structuren meer kent. Bauman meent dat het gevaar van terrorisme één van de negatieve 'stromen' is die de mondialisering kenmerken.

Gezien de mondiale schaal van de risicosamenleving waarin de Nederlandse jongvolwassenen zich begeven, is het aannemelijk dat hun veiligheidsbeleving beïnvloed is door de recente aanslagen in onder meer Parijs, Kopenhagen, Tunesië en Kenia. Tevens bevinden de jongvolwassenen zich in een angstcultuur, waarbinnen afwijkende uitingen en

handelingen gecontroleerd dienen te worden. Derhalve wordt de huidige samenleving ook wel als een surveillancesamenleving beschouwd.

2.2 De surveillancesamenleving

Een samenleving vol risico's genereert volgens sociaalpsycholoog Boutellier (2005) een behoefte aan veiligheid. In zijn boek 'De veiligheidsutopie' (2005) stelt Boutellier dat een veilig land een bang land is. Binnen zo'n land heerst volgens hem de hoop dat vrijheid en veiligheid samen kunnen vallen. Boutellier noemt deze hoop echter illusoir en utopisch. Desondanks geven deze twee idealen volgens hem wel richting aan het individuele en politieke handelen. Dat deze idealen richting geven aan handelen, komt ook in het werk van de filosoof Slama naar voren. Slama (1993, aangehaald in Boutellier, 2005) meent dat de politiek in haar verlangen naar veiligheid en risicoreductie een preventie-ideologie nastreeft.

Vanuit deze preventie-ideologie en om een halt toe te roepen aan onder meer het terrorisme, zijn verscheidene mondiale surveillance technieken en veiligheidsmaatregelen ontwikkeld (Ritzer, 2010, p. 366-367). Met name sinds de aanslagen van 11 september 2001 worden de kleinste details van het dagelijks leven gevolgd en vastgelegd. Daarnaast zijn videocamera's in publieke ruimten een bekend gezicht en een geaccepteerd gegeven geworden. Ook impliceert reizen per vliegtuig sinds enkele jaren steevast bodyscanners (Ritzer, 2010, p. 380). Socioloog Lyon (2001) stelt derhalve dat de hedendaagse samenleving een surveillancesamenleving is, en psychiater en filosoof Denys (2015, aangehaald in Kas, 2015, p. 19) spreekt in dit verband van de institutionalisering van angsten. Daarnaast meent Denys dat door de surveillance burgers aan vrijheden, privacy en waardigheid verliezen.

Gezien deze beperking op vrijheid, privacy en waardigheid heeft de surveillancecultuur velerlei sociale en psychologische gevolgen (Maras, 2012). Zo stelt Foucault (1979/2012, p. 315-316) dat surveillance ervoor zorgt dat mensen het gevoel hebben voortdurend in de gaten te worden gehouden, wat er vervolgens toe leidt dat zij zichzelf gaan controleren en disciplineren. Hierop voortbordurend hebben verscheidene psychologen, waaronder Van Rompay, Vonk en Franssen (2009), aangetoond dat het idee geobserveerd te worden pro-sociaal gedrag, zoals het verlenen van hulp, bevordert. Hoewel surveillance aldus tot pro-sociale gedragingen kan leiden, kan het ook argwaan opwekken onder mensen. Uit onderzoek van Maras (2012) blijkt namelijk dat de surveillancecultuur ervoor zorgt dat mensen medeburgers en overheidsinstanties wantrouwen. Dit wantrouwen komt de veiligheidsbeleving van mensen niet ten goede (Beck, 2002, p. 44; Creutz-Kämmppi, 2008). Tot slot laten onderzoeken naar de invloed van politieursurveillance op het veiligheidsgevoel

van burgers geen eenduidig beeld zien. Waar een kwantitatief onderzoek van de psychologen Van de Veer, De Lange, Van der Haar en Karremans (2012) aantoont dat deze surveillance voor een lager veiligheidsgevoel zorgt, blijkt uit een kwantitatief onderzoek van psychologe Doyle (2014) dat deze surveillance juist tot een hoger gevoel van veiligheid leidde.

Aangezien de politiek middels haar preventieve surveillancebeleid een grote impact heeft op het gedrag van burgers (Maras, 2012), zouden de veiligheidsmaatregelen die in verband met de terroristische dreigingen genomen zijn de veiligheidsbeleving van de Nederlandse jongvolwassenen kunnen beïnvloeden. Hoewel deze maatregelen enerzijds tot een hogere veiligheidsbeleving kunnen leiden doordat deze de risico's reduceren en pro-sociale gedragingen kunnen oproepen (Van Rompay et al., 2009), kunnen deze maatregelen anderzijds voor een lagere ervaren veiligheid zorgen doordat deze maatregelen kunnen resulteren in een verhoogd wantrouwen onder de jongvolwassenen (Maras, 2012).

2.3 'De islamitische Ander'

Wantrouwen ten opzichte van anderen kan verklaard worden aan de hand van de 'terror management' theorie, die ontwikkeld is door de psychologen Greenberg, Pyszczynski en Solomon (1986). Deze theorie gaat uit van twee paradoxale principes, waar de menselijke drijfveer om in leven te blijven er één van is. De andere vooronderstelling is het menselijke bewustzijn dat de dood onvermijdelijk is, hetgeen ook wel 'mortality salience' wordt genoemd. Om de angst voor de dood het hoofd te bieden, hanteert de mens volgens de 'terror management' theorie twee soorten afweermechanismen. Proximale afweermechanismen, zoals het ontkennen van deze doodsangst of de kans een dodelijk slachtoffer te worden, zijn bewust en rationeel van aard. Distale afweermechanismen zijn daarentegen onbewuste processen. Onder distale afweermechanismen onderscheidt de 'terror management' theorie het culturele wereldbeeld, dat een gevoel van zekerheid en veiligheid verschaft, en zelfwaardering, die hoog is onder mensen indien zij het gevoel hebben aan het culturele wereldbeeld te voldoen. Om dit wereldbeeld na te leven en in stand te houden, trekken mensen zich terug in de eigen culturele groep en distantiëren zij zich van 'de Ander' (Greenberg et al., 1990, p. 681-682).

De term 'de Ander' is onder meer een antropologisch begrip (Sarukkai, 1997). Binnen de antropologie wordt 'de Ander' beschouwd als iemand die verschilt van, en vreemd is aan, de eigen groep (Gillespie, 2006). Tijdens het creëren van 'de Ander' vindt stereotypering plaatst, waarbij de complexiteit en subjectiviteit van het individu genegeerd worden, en gebruik gemaakt wordt van generalisaties. In hun betekenisgeving aan, en hun gedrag ten

opzichte van, ‘de Ander’ maken mensen, veelal onbewust, gebruik van ‘frames’. Deze frames worden gedeeltelijk bepaald door de mediaberichtgeving over, en de handelingen en retorica van overheden ten opzichte van, deze ‘Ander’ (Nelson, Clawson & Oxley, 1997).

Volgens politiek socioloog Wolfe (2008) hebben de Verenigde Staten en andere machtige natiestaten die meededen aan de ‘war on terror’ een grote rol gespeeld in de constructie van het frame dat hun burgers van ‘de terroristische Ander’ hebben. De ‘war on terror’ verwijst naar de internationale militaire actie onder leiding van de Verenigde Staten tegen extremistische organisaties (Ritzer, 2010, p. 389). De aanslagen op 11 september 2001 golden als het startsein van deze ‘war on terror’. Doordat de islamitische terreurorganisatie al-Qaida verantwoordelijk gehouden wordt voor deze aanslagen, richtte de ‘war on terror’ zich in eerste instantie op islamitisch terrorisme. Wolfe (2008) is van mening dat de Verenigde Staten en andere machtige natiestaten die meededen aan de ‘war on terror’ op deze wijze de identiteit van de terrorist – ‘de islamitische terrorist’ – bepaald hebben. In die zin kan terrorisme beschouwd worden als een label dat opgelegd wordt aan degenen die niet aan de macht zijn door degenen die wel over deze macht beschikken (Ritzer, 2010, p. 385).

Overheden zijn echter niet de enigen die het beeld construeren dat mensen van een terrorist hebben. Ook de media spelen een grote rol in de constructie van dit beeld (Creutz-Kämpfi, 2008; Mythen & Walklate, 2006; Poole, 2011; Powell, 2011). Wel stellen onder meer mediawetenschapper Morley (1980) en cultuurtheoreticus en socioloog Hall (1980/2006, p. 170-173) dat de betekenissen die de media middels hun berichtgeving verspreiden niet allesbepalend zijn, aangezien de ‘ontvangers’ van deze berichtgeving geen passieve actoren zijn. Hoewel de media betekenissen op een bepaalde manier ‘framen’, kan de ‘ontvanger’ – vanwege diens persoonlijke achtergrond, kennis en interpretatieschema’s – deze immers kritisch analyseren of (gedeeltelijk) anders interpreteren.

Toch meent communicatiewetenschapper Powell (2011, p. 108) dat de Amerikaanse mediaberichtgeving over 9/11 van grote invloed is op het beeld dat mensen van ‘de terrorist’ hebben. Bovendien stelt zij dat deze berichtgeving onderdeel is van de ‘war on terror’, aangezien volgens haar de terroristische aanslagen die door moslims gepleegd worden uitgebreider belicht worden door de media dan de aanslagen die gepleegd worden door niet-islamitische terroristen. Een andere communicatiewetenschapper, Poole (2011), stelt dat de aanslagen van 11 september 2001 bepalend zijn geweest voor de manier waarop de gehele moslimgemeenschap afgeschilderd wordt in de westerse media. Sinds die aanslagen worden de islam en moslims in de media vaker beschouwd als een bedreiging voor de veiligheid (Poole, 2011, p. 59). Volgens meerdere communicatiewetenschappers, waaronder Creutz-

Kämmipi (2008), Poole (2011) en Powell (2011), is er door de mediaberichtgeving dan ook een angst ontstaan, niet alleen voor de ‘islamitische, terroristische Ander’, maar ook voor ‘de islamitische Ander’ in het algemeen.

De communicatiewetenschappers Bowe, Fahmy en Matthes (2015) en Tutt (2011) stellen dat recentelijk de media steeds vaker een positief dan wel genuanceerd beeld van ‘de moslim’ verschaffen, onder meer door de aanwezigheid van genuanceerde en multidimensionale moslimpersonages in populaire tv-series. Desondanks menen zij ook dat moslims nog altijd vaker negatief dan positief in de media verschijnen, en erkennen zij dat moslims in de media veelvuldig beschouwd worden als een (terroristische) dreiging.

Al met al kan er kan dan ook gesteld worden dat sinds 11 september 2001 de islam en moslims door de politiek, media en burgers vaker in verband gebracht worden met terrorisme (Woods, 2011). Derhalve is het mogelijk dat ten tijde van de huidige terreurdreiging de in dit onderzoek participerende Nederlandse jongvolwassenen het beeld van ‘de islamitische terrorist’ hanteren. Wellicht zijn zij daardoor ook angstiger geworden voor, en distantiëren zij zich van, ‘de moslim’ in het algemeen.

2.4 Overgevoelig, nuchter of onverschillig?

De distantie van, en angst voor, ‘de Ander’ sluiten aan op het concept xenofobie. Xenofobie wordt namelijk veelal in verband gebracht met vreemdelingenhaat en gedefinieerd als een irrationele angst voor alles wat vreemd, ongewoon of onbekend is (Yakushko, 2006, p. 37). Bij een fobie of angststoornis belemmert vrees of angst ‘normaal’ functioneren (Gray, 2011, p. 606). Dit functioneren wordt met name verhinderd indien deze angst gepaard gaat met een hoge mate van onzekerheid en vaagheid (Riezler, 1944, p. 491), zoals het geval is bij de angst voor terreur (Torabi & Seo, 2004, p. 179).

Uit meerdere kwantitatieve onderzoeken is gebleken dat deze angst voor terreur groter is onder vrouwen, stedelingen en lager opgeleiden (Boscarino, Figley, & Adams, 2003; Shigemura et al., 2010). Nellis en Savage (2012) hebben een kwantitatieve studie verricht onder mannen en vrouwen in New-York en Washington die voornamelijk hoger opgeleid waren. Zij constateerden dat hoe meer iemand blootgesteld wordt aan terreurnieuws, des te hoger diens waargenomen risico is om zelf het slachtoffer te worden, en des te groter diens angst is dat een familielid het slachtoffer wordt, van een terroristische aanslag. Het kwantitatieve, psychologische onderzoek van Schuster en collega’s (2001) naar de impact van de mediaberichtgeving over de aanslagen van 9/11 laat een vergelijkbaar beeld zien. In deze studie kwam naar voren dat enkele dagen na deze aanslagen bijna de helft van de

Amerikanen substantieel last had van één of meerdere stress-symptomen en zich zorgen maakte over de veiligheid van zichzelf en die van dierbaren. Deze bevindingen wat betreft de samenhang tussen het kijken naar terreurnieuws en angst voor terrorisme komt overeen met de visie van de socioloog Altheide. Altheide (2003) stelt immers dat angsten steeds minder de uitkomst zijn van een directe ervaring en steeds meer gecultiveerd worden door de media.

In vergelijking met de bovengenoemde Amerikaanse studies laat Europees onderzoek een ander, en minder overgevoelig, beeld zien. Het onderzoek van de psychologen Ekeberg, Fauske en Berg-Hansen (2014) is hier een voorbeeld van. In dit onderzoek tonen zij aan dat Noren na 9/11 niet banger zijn om te reizen per vliegtuig dan daarvoor. Dit duidt wellicht op een meer onverschillige houding, die in termen van de Duitse socioloog en filosoof Simmel (1907/1978, aangehaald in Ritzer & Stepnisky, 2013, p. 178-179) als een blasé attitude opgevat kan worden. Ook kan deze bevinding in verband gebracht worden met een nuchtere of rationele houding, en daarmee met de proximale afweermechanismen zoals onderscheiden door de 'terror management' theorie. Middels logisch redeneren constateren dat de kans om het slachtoffer te worden van een terroristische aanslag nagenoeg nihil is en derhalve te besluiten wel per vliegtuig te reizen, is immers een proximaal afweermechanisme (Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 2000, p. 157).

Doordat de aanslagen in Parijs en Kopenhagen veelvuldig in het nieuws kwamen en aangezien angsten tegenwoordig steeds meer gecultiveerd worden door de media (Altheide, 2003), is het mogelijk dat deze recente aanslagen bij de Nederlandse jongvolwassenen tot een angstig gevoel hebben geleid. Echter, ook een meer onverschillige of nuchtere reactie is bij hen mogelijk, aangezien zij opgegroeid zijn in tijden van terreur. Doordat zij hierdoor wellicht 'gewend' zijn aan terreurdreiging, laten zij hun veiligheidsbeleving mogelijksterwijs nauwelijks bepalen door deze dreiging.

2.5 Veiligheidsbeleving tijdens de jongvolwassenheid

Veiligheidsbeleving kan in navolging van psycholoog Moser (1992, aangehaald in Zani, Cicognani, & Albanesi, 2001, p. 476) onderverdeeld worden in een affectieve, cognitieve en gedragscomponent. De affectieve component verwijst naar een subjectief gevoel van (on)veiligheid. Deze component wordt beïnvloed door de cognitieve component van veiligheidsbeleving, die de beschikbare kennis van iemand en diens gedachten en verbeeldingen van wat er zou kunnen gebeuren, omvat. Deze informatie, gedachten en verbeeldingen, maar ook het eerder genoemde subjectieve veiligheidsgevoel beïnvloeden het gedrag van iemand. Dit wordt beschouwd als de gedragscomponent van veiligheidsbeleving.

Sociologe Fabiansson (2007, p. 46) stelt dat de mediafocus op de gevaren en risico's in de wereld een angstcultuur creëert, en dat deze cultuur de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen negatief beïnvloedt. Het ervaren van veiligheid is echter een belangrijke vereiste tijdens de leeftijdsfase die psycholoog Arnett (2000) 'emerging adulthood' noemt (Fabiansson, 2007, p. 39). Gedurende deze fase bevinden jongvolwassenen – jongeren tussen ruwweg achttien en vijfentwintig jaar – zich volgens Arnett (2000, p. 470) veelal in een onzekere zoektocht naar een plek in de volwassenenwereld. De psychologen Baumeister en Muraven (1996) hebben evenals Arnett onderzoeken verricht naar de identiteitsontwikkeling van jongvolwassenen, waaronder studies naar de relatie tussen deze ontwikkeling en de angst voor de dood. Zij veronderstellen dat jongvolwassenen die hun plek in de volwassenenwereld gevonden hebben of hier intensief mee bezig zijn, angstiger zijn voor de dood en de gedachte aan de dood eerder vermijden of onderdrukken dan adolescenten die minder ver zijn in hun identiteitsontwikkeling (Baumeister & Muraven, 1996, p. 412).

Psycholoog Dunkel (2002) heeft in zijn onderzoek deze veronderstelling van Baumeister en Muraven overgenomen en getoetst aan de hand van de 'terror management' theorie. In dit kwantitatieve onderzoek concludeert hij allereerst dat de identiteitszoektocht van de Amerikaanse jongvolwassenen die herinnerd werden aan de onvermijdelijkheid van de dood intensiever was dan die van de jongvolwassenen die hieraan niet herinnerd werden. Daarnaast constateert hij dat de jongvolwassenen die zich in deze zoektocht bevonden, angstiger werden wanneer zij aan de aanslagen van 11 september 2001 herinnerd werden dan de jongvolwassenen die minder ver waren in hun identiteitsontwikkeling. De herinnering aan deze aanslagen en het hieruit voortkomende gevoel dat het culturele wereldbeeld bedreigd wordt, zorgden er volgens Dunkel voor dat de jongvolwassenen eerder hun plek in de volwassenenwereld vonden en een cultureel wereldbeeld aannamen.

Sociaalpsychologen Yum en Schenck-Hamlin (2005) maakten in hun onderzoek eveneens gebruik van de 'terror management' theorie om de reacties van Amerikaanse jongvolwassenen op de aanslagen van 11 september 2001 te onderzoeken. Uit hun studie bleek dat de meerderheid van de jongvolwassenen proximale reacties van shock en ongeloof vertoonde. Daarnaast toonde het merendeel distale reacties, waaronder altruïstische en pro-sociale gedragingen, zoeken naar de betekenis van het leven, praten en delen van informatie met anderen, en islamofobisch gedrag als het maken van bekrompen opmerkingen over moslims. Onderzoek naar islamofobie onder niet-islamitische jongeren in Nederland toonde dat hun attitude ten aanzien van moslims en de islam negatiever is geworden sinds 9/11 en dat 25% van hen moslims en de islam als bedreigend ervaart (Dekker & Van der Noll, 2009,

p. 19). Van der Tuin en Ziebertz (2008) stellen bovendien dat Nederlandse jongeren, en dan met name jongens, meer xenofobisch zijn dan hun Duitse leeftijdgenoten.

Wanneer deze negatieve attitudes ten aanzien van moslims en de islam op een jonge leeftijd ontwikkeld zijn, is het vaak lastig deze attitudes te veranderen (Dekker & Van der Noll, 2009, p. 9). Waar de impact van deze attitudes aldus vaak langdurig is, blijkt uit meerdere psychologische onderzoeken dat de impact van een terroristische aanslag op jongvolwassenen die hier geen directe ooggetuigen van waren of hieraan geen familielid zijn kwijtgeraakt, veelal van voorbijgaande en matige aard is (Eisenberg & Silver, 2011, p. 469). Desondanks zijn Eisenberg en Silver (2011, p. 477) wel van mening dat de huidige jongvolwassenen – die groot gebracht zijn na de aanslagen van 11 september 2001 – zich onbewust zijn van de lange termijn gevolgen van deze aanslagen op hun leven. Sindsdien heeft er volgens hen immers een maatschappelijke en politieke transformatie plaatsgevonden die vandaag de dag nog merkbaar is.

Concluderend blijkt uit dit theoretisch kader dat veiligheidsbeleving niet slechts een proces is dat zich op psychologisch niveau afspeelt. Deze beleving houdt immers ook verband met culturele en sociale structuren. Zo houdt deze beleving verband met de hedendaagse angstkultuur en de mondiale risicosamenleving. Deze samenleving kent grote risico's als de terroristische dreiging (Beck, 2003). Om deze dreiging in te perken, worden er velerlei surveillancemiddelen ingezet (Lyon, 2001). Samen met de berichtgeving van de media kunnen deze surveillancemiddelen echter tot een grotere angst leiden voor terrorisme en 'de terroristische Ander' (Creutz-Kämpfi, 2008), zo ook onder jongvolwassenen (Dekker & Van der Noll, 2009). Deze angst komt hun veiligheidsbeleving niet ten goede, terwijl deze beleving van groot belang is voor hun identiteitsontwikkeling (Fabiansson, 2007).

2.6 Interdisciplinariteit

Aangezien veiligheidsbeleving het resultaat is van een wisselwerking tussen processen op verschillende schaalniveaus, dient deze beleving interdisciplinair onderzocht te worden. Zoals in het theoretisch kader naar voren is gekomen, is veiligheidsbeleving onder meer bestudeerd vanuit de psychologie, sociologie, antropologie en communicatiewetenschap. Deze verschillende wetenschappelijke disciplines hebben verschillende ideeën en theorieën over de beleving van veiligheid (Lutz & White, 1986). Daarbij verschaffen deze invalshoeken verschillende resultaten wat betreft deze beleving en hanteren zij verschillende methoden om deze beleving te onderzoeken.

Hoewel cognities, gevoelens en gedrag binnen de psychologie ook op sociaal en cultureel niveau geanalyseerd worden, hanteren verscheidene subdisciplines binnen de psychologie een materialistische en positivistische kijk, die veronderstelt dat cognities, gevoelens en gedragingen psychobiologische feiten zijn waarvan de oorzaken blootgelegd kunnen worden (Gray, 2011, p. 2-15; Lutz & White, 1986, p. 406-408). Antropologische en sociologische perspectieven daarentegen menen dat cognities, emoties en gedragingen meer zijn dan psychobiologische feiten, en wijzen erop dat deze cultureel gevormd en sociaal gearticuleerd worden (Lutz & White, 1986, p. 407-409). Binnen de communicatiewetenschap wordt voornamelijk gekeken hoe communicatievormen invloed hebben op gedachten, gevoelens en gedragingen (zie bijvoorbeeld Bowe, Fahmy, & Matthes, 2015; Creutz-Kämmpi, 2008; Poole, 2011; Powell, 2011; en Tutt, 2011). Ook binnen deze wetenschappelijke discipline wordt er derhalve vanuit gegaan dat cognities, emoties en gedrag cultureel gevormd worden.

Deze inzichten vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines geven aan dat de beleving van veiligheid een veelzijdig concept is. Deze beleving is noch een puur psychologisch, noch een puur sociologisch begrip, en ook wanneer alleen vanuit de antropologie of communicatiewetenschap naar deze beleving gekeken wordt, is dit niet afdoende. De disciplinaire inzichten afzonderlijk kunnen dan ook geen volledig beeld verschaffen van de veiligheidsbeleving. Voor een volledig beeld is een interdisciplinaire benadering daarom noodzakelijk. Hierbij moeten de verschillende wetenschappelijke invalshoeken niet slechts naast elkaar gezet worden, maar met elkaar geïntegreerd worden.

Perspectieven op veiligheidsbeleving vanuit de psychologie, antropologie, sociologie en communicatiewetenschap zijn in dit onderzoek met elkaar geïntegreerd. Op deze wijze is getracht de wisselwerking tussen verschijnselen op micro- en macroniveau, die resulteert in de veiligheidsbeleving, bloot te leggen. Verklaard is in hoeverre de mediaberichtgeving en de structurele veiligheidsmaatregelen veiligheids-cognities, -gevoelens en -gedragingen op microniveau beïnvloeden binnen een cultuur die gekenmerkt wordt door angst (Furedi, 2009), en binnen een risicosamenleving die een gevaar van terreur kent (Beck, 2002; 2003).

3. Probleemstelling

3.1 Probleemomschrijving

Uit een rapport van het Institute for Economics and Peace (2014, p. 2) blijkt dat het aantal mensen dat om het leven komt door een terroristische aanslag sterk toeneemt en dat het terrorisme zich over een steeds groter aantal landen verspreidt. Daarnaast verwacht ditzelfde

instituut dat deze trends door zullen zetten. Op basis van het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (2015) deelt de Nederlandse regering deze verwachting en behoudt het terroristische dreigingsniveau in Nederland zijn substantiële status (Nederlandse Omroep Stichting, 2015). Hiermee bevindt het dreigingsniveau zich op het één na hoogste niveau en wordt de kans op een aanslag tegen Nederland reëel geacht (Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland, 2015).

Vanwege de verwachting dat deze substantiële dreiging aanhoudt, hanteert de Nederlandse regering meer en strengere veiligheidsmaatregelen (Nederlandse Omroep Stichting, 2015). Het kabinet maakte in februari van dit jaar bekend 128,8 miljoen extra te investeren in het tegengaan van de terroristische en jihadistische dreiging. Veruit het grootste deel van deze som geld, bijna 70 miljoen, is bestemd voor de uitbreiding van de surveillanceteams van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) en de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), en voor het inzetten van contra-terrorismeteams. Daarnaast komt bijna 30 miljoen ten goede aan de beveiliging van onder meer de Tweede Kamer, joodse instellingen en drukbezochte plaatsen.

Deze extra investeringen dienen de (waargenomen) veiligheid te verhogen. Veiligheidsmaatregelen zijn echter niet de enige factoren die de veiligheidsbeleving van mensen beïnvloeden. Ook de mediaberichtgeving heeft immers een invloed op deze beleving (Nellis & Savage, 2012). Altheide (2003) stelt bovendien dat angsten steeds meer gevormd worden door de media. Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen of de terreurdreiging, die volgens het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (2015) aldus substantieel is, een invloed heeft op de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen. Daarnaast is er gekeken naar de rol die de mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen spelen in deze beleving.

3.2 Vraagstelling

Gezien de bovengenoemde doelstelling luidt de hoofdvraag binnen dit onderzoek als volgt: *In hoeverre beïnvloeden mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen?* Er wordt gekeken naar de invloed van de mediaberichtgeving op de veiligheidsbeleving, aangezien gebleken is dat de berichtgeving van de media aangaande terrorisme angst kan oproepen, zowel voor een terroristische aanslag (Nellis & Savage, 2012) als voor ‘de terroristische, islamitische Ander’ (Creutz-Kämpfi, 2008; Mythen & Walklate, 2006; Powell, 2011). Er wordt daarnaast ingegaan op de rol die veiligheidsmaatregelen spelen in de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen, omdat deze

maatregelen als doel hebben om de (waargenomen) veiligheid te verhogen en te waarborgen ten tijde van terreurdreiging (Lyon, 2001).

Om de bovengenoemde onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is een drietal deelvragen opgesteld. Bij deze deelvragen komt telkens de invloed van zowel de genomen veiligheidsmaatregelen als de mediaberichtgeving aan bod. Hierdoor is de spanning tussen enerzijds de veiligheidsmaatregelen en anderzijds de terreurberichtgeving – die respectievelijk de veiligheidsbeleving positief en negatief zouden beïnvloeden – consistent blootgelegd. De deelvragen zijn opgesteld naar de drie componenten van veiligheidsbeleving die onderscheiden zijn door Moser (1992, aangehaald in Zani, Cicognani, & Albanesi, 2001, p. 476). In navolging van Moser kan veiligheidsbeleving onderverdeeld worden in een cognitieve, affectieve en gedragscomponent.

Aansluitend op de eerstgenoemde component is de eerste deelvraag: *In hoeverre beïnvloeden mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging het veiligheidsbeeld van jongvolwassenen?* Met het veiligheidsbeeld van jongvolwassenen wordt bedoeld op hun kennis, overtuigingen en verbeeldingen wat betreft de huidige terreurdreiging en veiligheid (Moser, 1992, aangehaald in Zani et al., 2001, p. 476). Binnen deze deelvraag is onder meer onderzocht of zij de terreurberichtgeving volgen, of zij ervaren dat de terreurdreiging de laatste tijd toeneemt, en of zij een terroristische aanslag op Nederland aannemelijk achten. De overheidsmaatregelen en de mediaberichtgeving na 9/11 hebben gezorgd voor de constructie van ‘de islamitische terrorist’ (Beck, 2002; Creutz-Kämpfi, 2008; Mythen & Walklate, 2006). Derhalve is gekeken of Nederlandse jongvolwassenen deze gedachtenconstructie eveneens hanteren of dat zij een ander beeld van ‘de terrorist’ erop na houden. Ook is bij hen achterhaald hoe hun beeld van ‘de terrorist’ ontstaan is.

De tweede deelvraag is: *In hoeverre ervaren jongvolwassenen een onveilig gevoel als gevolg van de mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging?* Een onveilig gevoel is een gevoel van onbehagen (Moser, 1992, aangehaald in Zani et al., 2001, p. 476). Middels deze deelvraag is achterhaald of jongvolwassenen gezien de recente terreuraanslagen een veilig dan wel onveilig gevoel ervaren in Nederland. Daarnaast is gekeken of de genomen en voorgestelde maatregelen het veiligheidsgevoel van jongvolwassenen beïnvloeden. Tevens is binnen deze deelvraag onderzocht of de media-aandacht voor de recente terreuraanslagen angst opwekt voor terreur onder jongvolwassenen. Ook is gekeken in hoeverre jongvolwassenen als gevolg van de huidige terreurdreiging een gevoel van wantrouwen ervaren in de Nederlandse samenleving en angst hebben voor moslims. Hoewel de media tegenwoordig steeds vaker een positief dan wel genuanceerd

beeld van ‘de moslim’ verschaffen (Bowe, Fahmy, & Matthes, 2015; Tutt, 2011), is namelijk gebleken dat de media middels hun (terreur)berichtgeving angst kunnen zaaien voor ‘de moslim’ in het algemeen (Creutz-Kämmpi, 2008). Derhalve is ook belicht in hoeverre de mediaberichtgeving een rol speelt in het mogelijke wantrouwen en angstige gevoel onder jongvolwassenen ten opzichte van moslims.

De derde en tevens laatste deelvraag is als volgt: *In hoeverre zorgen mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging voor vermijgend gedrag onder jongvolwassenen?* Er is sprake van vermijgend gedrag onder jongvolwassenen indien zij bepaalde objecten, personen, plaatsen of situaties uit de weg gaan die angst bij hen oproepen (Gray, 2011, p. 608). Middels deze derde deelvraag is onderzocht of jongvolwassenen openbare plaatsen, het openbaar vervoer en moslims vermijden. Tevens is door middel van deze deelvraag bestudeerd of, zoals Denys (2015, aangehaald in Kas, 2015, p. 19) beweert, jongvolwassenen ervaren dat zij aan waardigheid en vrijheden verliezen. Hiervoor is onder meer gekeken of Nederlandse jongvolwassenen nog vrijuit hun mening, ook indien deze kritiek op de islam betreft, durven te geven. Wederom is binnen deze deelvraag onderzocht in hoeverre de mediaberichtgeving en de veiligheidsmaatregelen een rol spelen in de mogelijke vermijdende gedragingen van jongvolwassenen.

3.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Fabiansson (2007) stelt dat “the present media and political focus on... terror give the impression that the world is less safe than a decade ago, and if this has exacerbated young people’s level of feeling unsafe it is a significant issue to explore” (p. 47). Middels dit onderzoek is getracht deze significante kwestie nader te onderzoeken door in te gaan op de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen ten tijde van terreurdreiging, en door te achterhalen in hoeverre de mediaberichtgeving en politieke handelingen deze beleving beïnvloeden.

Aangezien in de samenleving een groot belang aan veiligheid gehecht wordt (Boutellier, 2005; Lyon, 2001), is het onderzoeken van de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen ten tijde van terreur maatschappelijk relevant. Het ervaren van veiligheid is essentieel voor zowel de ontwikkeling van de jongvolwassenen zelf, als voor de mate van welzijn en cohesie binnen een samenleving (Fabiansson, 2007). De bevindingen die voortgekomen zijn uit dit onderzoek zijn derhalve wellicht interessant voor beroepsbeoefenaren en beleidsmakers die zich bezighouden met jongeren, maatschappelijk welbevinden, sociale cohesie of veiligheid.

Fabiansson (2007) meent tevens dat “...research to elucidate feelings of safety and fear requires a holistic perspective, but also dynamic approaches to explore the influence of global situations as they are transformed into the local environment, global fear being intertwined with personal encounters” (p. 47). Dit onderzoek voldoet aan deze vereisten. Dit onderzoek kent immers een interdisciplinaire inslag, en daarmee een holistisch perspectief. Tevens heeft deze studie zich gericht op het achterhalen van de persoonlijke belevingen van jongvolwassenen ten aanzien van hun veiligheid en de huidige mondiale terreurdreiging. Voor het in kaart brengen van deze belevingen kent dit onderzoek naast een interdisciplinaire inslag een kwalitatieve onderzoeksstrategie. De meeste studies naar de relatie tussen terreurdreiging en veiligheidsbeleving zijn daarentegen kwantitatief van aard en vanuit slechts één discipline, namelijk de psychologie (zie bijvoorbeeld Boscarino, Figley, & Adams, 2003; Nellis & Savage, 2012; en Shigemura et al., 2010).

Tot slot stellen Eisenberg en Silver (2011, p. 478) dat vanwege de verwachting dat de terreurdreiging aan zal houden onderzoekers nog veel kunnen en moeten leren van de reacties van jeugdigen op terroristische aanslagen, en van de gevolgen van deze aanslagen voor hun ontwikkeling. Volgens hen ontbreken er echter wetenschappelijke inzichten in de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen ten tijde van terreurdreiging (Eisenberg & Silver, 2011, p. 477). Getracht is om middels dit onderzoek deze lacune in de wetenschappelijke literatuur op te vullen met nieuwe, interessante inzichten van Nederlandse jongvolwassenen.

4. Methodologie

4.1 Onderzoeksstrategie en onderzoeksdesign

Zoals in het theoretisch kader naar voren kwam, zijn gevoelens, cognities en gedragingen in verband met veiligheid niet slechts psychobiologische feiten. De veiligheidsbeleving wordt namelijk ook sociaal en cultureel geconstrueerd (Lutz & White, 1986). Zo kan de terreurberichtgeving van de media gevoelens van angst oproepen (Altheide, 2003; Nellis & Savage, 2012), en is deze berichtgeving mede verantwoordelijk voor de constructie van, en de angst voor, ‘de islamitische Ander’ (Creutz-Kämpfi, 2008; Mythen & Walklate, 2006; Poole, 2011). Tevens is de beleving van veiligheid veranderlijk naar tijd, context en menselijke interpretatie (Boscarino, Figley, & Adams, 2003; Shigemura et al., 2010). Deze constatering correspondeert met een constructivistische ontologie. Het constructivisme stelt immers dat sociale fenomenen en hun betekenissen continu geconstrueerd worden door sociale actoren en hun onderlinge interacties (Bryman, 2012, p. 33).

Dat veiligheidsbeleving een subjectief gegeven is, is niet het enige kwalitatieve aspect van dit onderzoek. Binnen dit onderzoek zijn de ervaringen van de jongvolwassenen immers op een interpretatieve wijze geanalyseerd. De epistemologie van dit onderzoek is derhalve interpretatief van aard (Bryman, 2012, p. 28-30). De constructivistische en interpretatieve inslag van dit onderzoek duidt op een kwalitatieve onderzoeksstrategie (Bryman, 2012, p. 36). Ook de open vraagstelling in dit onderzoek wijst op deze onderzoeksstrategie. Middels deze kwalitatieve onderzoeksstrategie is getracht om de subjectieve betekenis en de beleving van veiligheid onder jongvolwassenen te achterhalen. Hierdoor is een inzicht verkregen in hoeverre en waarom de terreurdreiging wel of niet onder hen leeft en mogelijkverwijst vermijgend gedrag, en gedachten en gevoelens van onveiligheid bij hen oproept.

Naast een constructivistische en een interpretatieve inslag heeft dit onderzoek een cross-sectioneel design. In dit onderzoek zijn namelijk de betekenissen van, de meningen over, en de ervaringen met verschillende aspecten die te maken hebben met de terreurdreiging en veiligheidsbeleving bij meerdere respondenten onderzocht en met elkaar vergeleken, zodat associatiepatronen blootgelegd konden worden. Deze betekenissen, opinies en ervaringen zijn op één tijdsmoment bij de respondenten achterhaald. Met name nu, met recentelijk de terroristische aanslagen in Parijs en Kopenhagen, is het interessant om de betekenissen, meningen en ervaringen omtrent veiligheid en terreurdreiging bloot te leggen.

4.2 Onderzoeksmethoden

De gehanteerde onderzoeksmethoden binnen deze studie zijn focusgroepen en individuele, semi-gestructureerde interviews. Er is voor focusgroepen gekozen, aangezien de terreurdreiging en veiligheidsbeleving maatschappelijke thema's zijn van een tamelijk abstract niveau. Binnen deze focusgroepen stimuleerden de respondenten elkaar dieper in te gaan op deze thema's, waardoor deze onderwerpen voor hen concreter werden. Aangezien de respondenten tijdens de focusgroep op elkaar reageerden, konden zij hun visie ten aanzien van de terreurdreiging en hun veiligheidsgevoelens, -cognities en -gedragingen die deze dreiging bij hen oproept mede tot stand laten komen door de interactie met andere respondenten. Dit bood een goed inzicht in het 'waarom' van hun veiligheidsbeleving ten tijde van terreurdreiging (Bryman, 2012, p. 501-504).

Binnen de focusgroepen discussieerden vier tot vijf jongvolwassenen over de terreurdreiging. Er is voor vier tot vijf jongvolwassenen per focusgroep gekozen, omdat er hierdoor sprake was van een goede balans tussen genoeg ruimte voor interactie onder de respondenten, voldoende betrokkenheid van de participanten in de discussie, en voldoende

aandacht van de onderzoeker voor de individuele deelnemer. Daarnaast is er voor deze aantallen gekozen opdat hierdoor ook de respondenten die minder welbespraakt zijn of die het moeilijk vinden om zich in een grote groep te manifesteren, goed tot hun recht zouden komen. Bryman (2012, p. 507-508) meent bovendien dat in grotere groepen één of meerdere personen de neiging hebben de discussie te domineren. Gestreefd werd naar een aantal van vier focusgroepen, aangezien gedacht werd hiermee een omvangrijk aantal ideeën, opinies en gevoelens onder de jongvolwassenen te kunnen achterhalen en daarmee theoretische saturatie te kunnen bereiken (Bryman, 2012, p. 505). Dit streven van vier focusgroepen is behaald.

Naast focusgroepen is er binnen dit onderzoek gebruik gemaakt van semi-gestructureerde interviews. Er is gekozen voor deze onderzoeksmethode, omdat middels deze methode dieper ingegaan kon worden op de individuele ervaringen van de jongvolwassenen, en hun gedachten, gevoelens en gedragingen meer doorgrond konden worden dan tijdens een focusgroep (Bryman, 2012, p. 470). De individuele interviews leverden dan ook gedetailleerde informatie op. Het streven was ten minste zes individuele interviews te houden, omdat ervan uitgegaan werd dat met dit aantal de veiligheidsbeleving ten tijde van terreurdreiging grondig uitgediept kon worden. Ook dit streven is behaald, aangezien er in totaal acht semi-gestructureerde interviews afgenomen zijn.

Binnen deze focusgroepen en semi-gestructureerde interviews is gedeeltelijk gebruik gemaakt van uitspraken uit de media. Op deze wijze is de reactie van de respondenten op, en de invloed van, de maatschappelijke discussies in de media onderzocht. Bovendien zijn door deze uitspraken de vragen met betrekking tot de invloed van de mediaberichtgeving meer gegrond en mogelijk ook duidelijker voor de participanten geweest.

4.3 Operationalisering

In navolging van Moser (1992, aangehaald in Zani, Cicognani, & Albanesi, 2001, p. 476) kent veiligheidsbeleving een cognitieve, affectieve en gedragscomponent. De gehanteerde hoofdconcepten zijn derhalve respectievelijk veiligheidsbeeld, (on)veiligheidsgevoel en vermijdend gedrag. Deze hoofdconcepten kennen ieder verscheidene dimensies. Het veiligheidsbeeld bestaat volgens Moser uit kennis, overtuigingen en percepties. Het (on)veiligheidsgevoel is onderverdeeld in twee andere dimensies, namelijk angst en het gevoel veilig te zijn. Het laatste en derde hoofdconcept, vermijdend gedrag, valt uiteen in de dimensies handelingen en uitingen.

Op hun beurt kennen deze dimensies verschillende indicatoren. In navolging van de constatering dat het volgen van terreurnieuws angst voor terrorisme opwekt (Nellis &

Savage, 2012), is er wat betreft de dimensie kennis onder meer achterhaald of jongvolwassenen de berichtgeving over de huidige terreurdreiging volgen. Voor het achterhalen van hun overtuigingen en percepties is onder andere aan hen gevraagd in hoeverre zij ervaren dat de terreurdreiging het laatste jaar is toegenomen en in hoeverre zij een terroristische aanslag op Nederland reëel achten. Tevens is voor het blootleggen van deze dimensies achterhaald welk beeld zij van de terrorist hebben en in hoeverre jongvolwassenen de constructie ‘de islamitische terrorist’ hanteren (Beck, 2002; Creutz-Kämpfi, 2008; Mythen & Walklate, 2006; Wolfe, 2008).

Om hun gevoel van angst dan wel veiligheid te achterhalen, is er onder meer ingegaan op hun mate van angst voor een terroristische aanslag in Nederland en voor ‘de terroristische, islamitische Ander’ (Creutz-Kämpfi, 2008; Moser, 1992, aangehaald in Zani et al., 2001; Schuster et al., 2001; Woods, 2011). Voor het blootleggen van deze gevoelens is de jongvolwassenen tevens gevraagd naar een mogelijk gevoel van wantrouwen in de Nederlandse samenleving als gevolg van de (recente) terreur. Ter wille van het achterhalen van mogelijke vermijdende gedragingen is er onder andere gekeken in hoeverre zij publieke ruimten en ‘de islamitische Ander’ mijden, en behoudend zijn in hun uitingen (Moser, 1992, aangehaald in Zani et al., 2001). Een overzicht van alle concepten, dimensies en indicatoren is terug te vinden in de operationaliseringstabel in de bijlage (zie 8.1). Tevens is in deze bijlage het onderzoeksinstrument te vinden (zie 8.2).

4.4 Respondenten en respondentenwerving

Aangezien dit onderzoek onder meer ingaat op de mogelijke angst voor ‘de islamitische Ander’ is de respondentengroep van dit onderzoek niet islamitisch. Middels ‘convenience sampling’ zijn de respondenten geworven. De respondentengroep bestaat derhalve voornamelijk uit bekenden van, en mensen die beschikbaar zijn voor, de onderzoeker (Bryman, 2012, p. 201). Om te voorkomen dat er hierdoor sprake is van een (te) grote homogeniteit onder de respondenten, is er via deze bekenden aan respondenten gekomen die zich buiten de ‘directe’ kring van de onderzoeker bevinden. Ook is om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen, geprobeerd om een zo divers mogelijke respondentengroep te werven, onder meer wat betreft geslacht, opleidingsniveau en woonplaats. Uit eerdere onderzoeken is immers gebleken dat stedelingen, vrouwen en lager opgeleiden een grotere angst voor terrorisme hebben (Boscarino, Figley, & Adams, 2003; Shigemura et al., 2010). Met het oog op theoretische saturatie was het streven een aantal van ten minste 22 respondenten. Dit streven is behaald.

4.5 Methode data-analyse

Nadat een focusgroep of semigestructureerd interview gehouden was, zijn de verhalen van de respondenten getranscribeerd. Gezien de kwalitatieve onderzoeksstrategie van dit onderzoek, is er binnen dit onderzoek een inductieve benadering gehanteerd. Dit houdt in dat middels de verzamelde data omtrent veiligheidsbeleving concepten en theoretische inzichten gevormd zijn (Bryman, 2012, p. 19). Een manier van kwalitatieve data-analyse die hierop aansluit, is ‘grounded theory’. Deze manier van data-analyse wordt gekenmerkt door een iteratief proces, wat betekent dat er gedurende het onderzoek constant heen en weer gegaan wordt tussen de data, concepten, categorieën en theorieën (Bryman, 2012, p. 387).

Een belangrijk onderdeel van ‘grounded theory’ is coderen (Bryman, 2012, p. 568). De transcripten zijn dan ook van labels voorzien. Er is gebruik gemaakt van drie typen van coderen: ‘open’, ‘axiaal’ en ‘selectief’. Dit zorgde er voor dat de labels van een steeds abstracter niveau werden en via concepten resulteerden in (kern)categorieën. Deze concepten en categorieën golden als aspecten waarop de respondenten met elkaar vergeleken zijn en hebben nieuwe theoretische inzichten gegenereerd. Een overzicht van alle open, axiale en selectieve codes is terug te vinden in de bijlage (zie 8.4). Tevens is in deze bijlage een voorbeeld te vinden van een gecodeerd transcript (zie 8.5).

4.6 Ethische verantwoording

Aangezien er in dit onderzoek ingegaan is op de denkbeelden, gevoelens en gedragingen van jongvolwassenen met betrekking tot de terreurdreiging en hun veiligheid, was het zaak zorgvuldig te werk te gaan tijdens de focusgroepen en de interviews, en secuur met de verkregen informatie om te gaan. Gedurende de focusgroepen en de interviews is getracht geen leidende vragen te stellen, zodat de respondenten zo vrijuit mogelijk konden praten.

Uit ethische overwegingen en om op voorhand een te sterke focus op moslims en de islam te voorkomen, werden de jongvolwassenen gevraagd in hoeverre zij als gevolg van de terreurdreiging een gevoel van wantrouwen ervaren in de Nederlandse samenleving alvorens in te gaan op hun mogelijke wantrouwen ten opzichte van, angst voor, en vermijdende gedragingen tegenover, moslims. Indien zij vertelden geen wantrouwen ten opzichte van moslims te ervaren, zou bovendien niet naar deze eventuele angst of vermijdende gedragingen gevraagd zijn. Wanneer zij wel een gevoel van wantrouwen ervoeren ten aanzien van moslims werd – voordat op hun eigen mogelijke angst en vermijdende gedragingen tegenover moslims ingegaan werd – getracht deze angst op een indirecte wijze te achterhalen door aan hen te vragen in hoeverre zij ervaren dat leeftijdgenoten angstig zijn

voor moslims en hen vermijden. Hiermee is geprobeerd om een ongemakkelijk gevoel bij de jongvolwassenen te voorkomen en de kans op sociaal wenselijke antwoorden te verkleinen. Wanneer meteen direct naar hun mogelijke vrees voor, en eventuele vermijdingsgedrag tegenover, moslims gevraagd zou zijn, zou dit wellicht bij hen voor de angst hebben gezorgd om als racist beschouwd te worden.

Vanwege deze ethische redenen zijn de respondenten in dit onderzoek volledig geanonimiseerd, onder meer door aan hen een fictieve naam toe te wijzen. Dit is ook voorafgaand aan de focusgroep of het interview aan hen verteld. Ook is van te voren duidelijk gemaakt waar de discussie in de focusgroep of het interview over ging, zodat zij wisten waarmee zij instemden en niet voor verrassingen kwamen te staan. Bovendien is van te voren aan hen gevraagd of de focusgroep of het interview opgenomen mocht worden.

5. Resultaten

In dit resultatenhoofdstuk zal allereerst inzichtelijk gemaakt worden hoe het onderzoeksproces is verlopen. Daarna zal omschreven worden in hoeverre de huidige terreurdreiging onder de jongvolwassenen leeft. Vervolgens zal een inzicht geboden worden in hun beeld van 'de terrorist' en in hoeverre dit beeld in het dagelijks leven een invloed heeft op hun veiligheidsgevoel. Voorts zal inzichtelijk gemaakt worden in welke mate de jongvolwassenen een aanslag in Nederland voor mogelijk houden en wat voor invloed dit heeft op hun veiligheidsgevoel. Tot slot zal een inzicht gegeven worden in hoeverre hun beeld van 'de terrorist', hun ideeën over de mogelijkheid van een aanslag in Nederland, en hun mogelijke angstgevoel dat hieruit voortkomt vermijdsend gedrag bij hen oproepen. Deze indeling van dit resultatenhoofdstuk is gebaseerd op de thema's die tijdens 'grounded theory' naar voren gekomen zijn.

5.1 Onderzoeksproces

In totaal zijn 25 niet-islamitische jongvolwassenen geïnterviewd, individueel dan wel in een focusgroep. Onder hen waren vijftien vrouwen en tien mannen. De jongste respondent was 19 jaar oud en de oudste 25 jaar. Gemiddeld genomen hadden de respondenten een leeftijd van 21,6 jaar. Van de respondentengroep waren er vijftien woonachtig in een stad, en dan met name in Amsterdam, en tien in een dorp. De respondentengroep bestond uit vijftien hoger opgeleiden en tien lager opgeleiden, en op zes na volgden alle respondenten nog een opleiding. Op één respondent na waren alle respondenten autochtone Nederlanders of

(tweede generatie) westers-allochtone Nederlanders. In dit onderzoek zijn de gehanteerde namen van de respondenten pseudoniemen.

Eén respondent, Camilla, die half Noors is en een groot deel van haar leven in Oslo heeft gewoond, kent mensen die familieleden of vrienden verloren hebben als gevolg van de aanslagen in Noorwegen die in 2011 gepleegd werden door Breivik. Zij vertelde dat die aanslagen toen een grote impact op haar hadden en dat deze haar nog van tijd tot tijd bezighouden. Hoewel zij vanwege haar Noorse achtergrond een terroristische aanslag dichterbij heeft ervaren dan de andere respondenten, voelde zij zich niet angstiger of onveiliger ten tijde van de huidige terreurdreiging in vergelijking met de andere respondenten. Tegen de verwachting in waren er überhaupt nauwelijks verschillen in de beleving van veiligheid tussen mannen en vrouwen, hoger en lager opgeleiden, en dorpelingen en stedelingen. Indien deze kenmerken wel een rol speelden, is dit aangegeven bij de beschrijving van de resultaten.

Tussen 14 april en 9 mei zijn er vier focusgroepen en acht individuele, semi-gestructureerde interviews gehouden. De respondenten zijn ‘face-to-face’, telefonisch of via Facebook benaderd voor deelname aan één van deze twee onderzoeksmethoden. De duur van de focusgroepen varieerde tussen de 59 en 71 minuten, en was gemiddeld genomen 64 minuten. Alle vier de focusgroepen vonden bij de onderzoeker thuis plaats. De leden van de afzonderlijke focusgroepen waren goede bekenden van elkaar. Hoewel dit ook niet goed had kunnen uitpakken doordat de jongvolwassenen bijvoorbeeld het gevoel hadden zich in te moeten houden of te moeten conformeren aan de opinie van anderen, is – voor zover zichtbaar – juist gebleken dat zij hierdoor gemakkelijk hun mening en gevoelens uitten, ook wanneer deze afweken van die van de anderen. Van de vier focusgroepen waren er twee gemixt qua geslacht en opleidingsniveau (in dit onderzoek: FG1 en FG2). De andere twee focusgroepen bestonden uit alleen hoger opgeleiden, en alleen mannen (FM) of alleen vrouwen (FV). Alle focusgroepen waren gemixt qua woonplaats.

De individuele interviews zijn afgenomen onder zowel mannen als vrouwen, hoger als lager opgeleiden, en stedelingen als dorpelingen. Het eerste individuele interview (I1) duurde met 33 minuten in vergelijking met de overige individuele interviews vrij kort. De overige interviews (I2 tot en met I8) duurden ten minste 10 minuten langer en het langste individuele interview kende een duur van 55 minuten. Gemiddeld duurden de individuele interviews ruim 46 minuten. Deze interviews vonden bij de respondent of de onderzoeker thuis plaats. Een overzicht van alle focusgroepen, interviews en respondenten is terug te vinden in de bijlage (zie 8.3).

Tijdens de focusgroepen en interviews kwamen er concepten naar voren die vooraf niet of niet uitgebreid genoemd werden in het theoretisch kader en de operationalisering. Zo bleken veel jongvolwassenen een rationele of nuchtere kijk te hebben op de mogelijkheid van een terroristische aanslag in Nederland en op de kans om slachtoffer te worden van terrorisme. Daarnaast zeiden meerdere respondenten dat de media een bepaald beeld van ‘de terrorist’ en terrorisme verschaffen dat niet altijd waar hoeft te zijn. Gezien deze nieuwe concepten is het theoretisch kader na de dataverzameling en -analyse aangepast, hetgeen past binnen de iteratieve inslag van dit onderzoek (Bryman, 2012, p. 26). Zo is in dit theoretisch kader meer aandacht besteed aan de rationele, proximale afweermechanismen, en zijn de inzichten van Hall (1980/2006) en Morley (1980) over de actieve rol van de ‘ontvangers’ van mediaberichtgeving toegevoegd aan dit kader.

5.2 “Niet gewoon en wel bijzonder”

In deze paragraaf zal beschreven worden in hoeverre de huidige terreurdreiging onder de jongvolwassenen leeft en in welke mate de mediaberichtgeving hierop van invloed is. Over het algemeen gaven de respondenten aan de berichtgeving over de recente terreuraanslagen in Parijs¹ en Kopenhagen² redelijk gevolgd te hebben. Daarnaast was met name de aanslag op het hoofdkantoor van het satirische weekblad Charlie Hebdo in Parijs volgens de meesten een onderwerp waar zij met medejongvolwassenen over gesproken hadden. De aanslagen buiten Europa, zoals die op een museum in Tunesië³ en op een universiteit in Kenia⁴, wisten de meeste respondenten zich minder goed, of helemaal niet, te herinneren.

Gezien de constatering dat de jongvolwassenen zich voornamelijk bezighielden met de Europese aanslagen, was de uitspraak van Lisa (FG1) frappant. Zij zei het volgende:

“Kenia en Tunesië, ja dat is eigenlijk ook terrorisme. Inderdaad, nu je het zo zegt. Maar dat realiseer ik me niet echt.” Voor de constatering dat zij zich meer bezighielden met de aanslagen in Europa dan de aanslagen daarbuiten droegen de respondenten verschillende

¹ Op 7 januari 2015 werd een aanslag gepleegd op het hoofdkantoor van het Franse satirische weekblad Charlie Hebdo. Hierbij zijn twaalf mensen om het leven gekomen (Vis, 2015).

² Op 14 en 15 februari 2015 werd in Kopenhagen door dezelfde schutter respectievelijk een aanslag gepleegd op een bijeenkomst over de vrijheid van meningsuiting en bij een synagoge. Hierbij zijn twee mensen om het leven gekomen (Klis, De Voogt, & Smal, 2015).

³ Op 18 maart 2015 werd een aanslag gepleegd op het Bardomuseum in Tunis. Hierbij zijn negentien mensen om het leven gekomen (Pijpker, Klompenhouwer, & De Voogt, 2015).

⁴ Op 2 april 2015 werd een aanslag gepleegd op de campus van het Garissa University College in Kenia. Hierbij zijn 147 mensen om het leven gekomen, onder wie veel studenten (Seegers & Van der Hee, 2015).

verklaringen aan. Meerdere jongvolwassenen, waaronder Sam (FM), meenden dat het te maken heeft met de nabijheid van een land: *“Een universiteit in Kenia, oké het is natuurlijk hartstikke erg, maar het is lang niet zo dichtbij als Parijs”*.

Naast nabijheid was de lagere frequentie van terroristische aanslagen in Europa een reden die vaak genoemd werd, zo ook door Anne (FG2): *“[Een aanslag] gebeurt [in Europa] natuurlijk minder dan in het Midden-Oosten, dus is het meer nieuwswaardig”*. Dat de terreuraanslagen in Europa en met name de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo in Parijs nieuwswaardig waren, merkten de respondenten aan de (volgens sommigen te) grote aandacht van de media voor deze Europese aanslagen. Daarnaast meenden meerdere respondenten dat de mediaberichtgeving over terreur niet neutraal is, maar gericht is op het Westen en niet altijd waar hoeft te zijn:

E: Ik vond [de aanslag op een universiteit in Kenia] veel erger, terwijl [die] helemaal niet zo erg naar voren is gekomen [in het nieuws]. Het was echt zo van: o, er is iets in Kenia gebeurd. En [de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo was] echt dágen lang in het nieuws.

B: Ja, dat van die [aanslag op een museum] in Tunesië heb ik niet eens gehoord.

J: Maar dat is denk ik ook de perceptie van het nieuws, dat wij heel erg westers gericht zijn.... Je hebt niet neutraal nieuws.... Het is eigenlijk een beetje het inductieprobleem van Hume: je weet nooit zeker of er geen zwarte zwanen bestaan, omdat je het nooit honderd procent zeker weet. Dat is ook met nieuws zo.

(Esmée, Babette en Jasmijn, FV)

Hoewel Aron (I3) het er mee eens was dat een medium niet neutraal is, stelde hij ook dat een zekere *“propaganda”* niet mogelijk is, aangezien er tegenwoordig meerdere nieuwsbronnen zijn die allemaal hun licht laten schijnen op de terroristische aanslagen.

Door de grote aandacht in de media voor de (Europese) aanslagen en het gegeven dat de media hun enige of voornaamste bron vormen om op de hoogte te zijn van de gepleegde aanslagen, stelden alle respondenten dat de mediaberichtgeving een grote rol speelt in hoe zij de terreurdreiging ervaren. De meeste jongvolwassenen ervoeren dat de terreurdreiging het afgelopen jaar toegenomen en dichterbij gekomen is, grotendeels vanwege de opkomst van de Islamitische Staat. Sindsdien volgden de aanslagen zich volgens hen in een hoger tempo op en was, als gevolg, de periode tussen twee aanslagen steeds korter. Wel vroegen meerdere jongvolwassenen zich af of het inderdaad zo is dat er tegenwoordig meer terreuraanslagen worden gepleegd, of dat de media er nu simpelweg meer over berichten.

Aansluitend op de grote rol die de mediaberichtgeving speelt in hun terreurbeleving, benadrukten verscheidene respondenten, waaronder Sanne (I6), de vergankelijkheid van het bezig zijn met terrorisme: “*Dan hoor je er in de media niet zo veel meer over en dan [laten de aanslagen] me ook wel weer los*”. Jasmijn (FV) onderstreepte eveneens deze vergankelijkheid:

[De aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo] in Parijs hield me wel bezig, maar [die is] dan wel nu gewoon weer naar de achtergrond. Op het moment zelf en misschien de week erna [hield die aanslag me bezig, maar] daarna is het dan ook wel weer: oké, er is wel weer iets nieuws.

Aron (I3) was het hier mee eens en stelde daarnaast dat een terroristische aanslag niet iets is waar hij nog van opkijkt. Echter, hier voegde hij aan toe: “*het is ook niet gewoon en het blijft wel bijzonder, maar het wordt wel minder shockerend, omdat je er steeds meer mee geconfronteerd wordt*”. Zoë (FV) sloot zich hierbij aan en stelde dat haar generatie sinds 9/11 opgroeit met continu terreuraanslagen en andere heftige gebeurtenissen, waardoor deze een steeds minder grote impact op haar en leeftijdgenoten maken. Celine (FG1) erkende dit en stelde dat vanwege alle afgrijselijke dingen die er dagelijks in de wereld gebeuren, er bij haar sprake is van een zekere “*blasé attitude*”, zo ook ten aanzien van terrorisme.

Een respondent die echter aangaf geen blasé attitude te hebben ten aanzien van de recente terroristische aanslagen en die stelde dat deze haar erg bezig hielden, ook weken later, was Lisa (FG1). Ook zei zij het volgende: “*Toen de stroom uitviel⁵, dacht ik wel snel aan terrorisme. Dat het redelijk vooraan in mijn hoofd [zit] en snel in me opkomt, zegt denk ik wel iets over hoe het [bij mij] leeft.*” Ook stelde deze respondent dat pakweg vijf jaar geleden die gedachte niet bij haar opgekomen zou zijn wanneer de stroom uitgevallen was.

Concluderend kan gesteld worden dat de meeste jongvolwassenen zich bezighielden met de recente aanslagen in Europa, maar veel minder met de aanslagen daarbuiten. Wel benadrukten zij dat hun bezorgdheid over deze Europese aanslagen tijdelijk van aard was. Tevens gaven de jongvolwassenen aan het idee te hebben dat de terreurdreiging steeds groter wordt en dichterbij komt. Mede omdat de jongvolwassenen zich openlijk afvroegen of dit beeld op waarheid berust of resulteert uit de grote aandacht voor de (westerse) aanslagen van de media, heeft de mediaberichtgeving volgens hen een grote invloed op hun terreurbeleving.

⁵ Op 27 maart 2015 zaten grote delen van Noord-Holland en delen van Flevoland zonder stroom door een defect in een hoogspanningsstation in Diemen (Remie, 2015).

5.3 “Het zijn ook altijd moslims, toch?”

In deze paragraaf zal een inzicht geboden worden in het beeld dat jongvolwassenen hebben van ‘de terrorist’. Ook zal er beschreven worden waarom zij dit beeld hebben en in hoeverre de mediaberichtgeving bepalend is geweest voor de totstandkoming van dit beeld. Tevens zal in deze paragraaf omschreven worden in hoeverre hun beeld van ‘de terrorist’ in hun dagelijks leven een invloed heeft op hun gevoel van veiligheid.

Allereerst was het opvallend dat bijna alle jongvolwassenen bij ‘de terrorist’ een man voor ogen hadden. Bovendien, alle respondenten noemden, of refereerden aan, moslims of allochtonen wanneer zij over ‘de terrorist’ spraken. Zo heeft Anne (FG2) bij ‘de terrorist’ een beeld van “zo’n man in pyjama die door Amsterdam-West waggelt”, Rens (FM) van “een gast met zo’n hoofddoek op, zo’n gewaad aan en een baard”, en Tim (FM) van “zo’n Bin Laden-gezicht”. Daarbij stelde laatstgenoemde tijdens een focusgroep retorisch de vraag “*het zijn ook altijd moslims, toch?*”, waarna Hugo (FM) zei dat dit “*heel vaak*” het geval is en dat het “*eerder opvalt als er een Nederlandse naam staat onder zo’n terreuractie dan een Ali-nog-iets*”.

Alle respondenten gaven aan dat dit beeld van ‘de terrorist’ bij hen ontstaan is door de gepleegde aanslagen en de berichtgeving van de media daarover. Volgens hen wordt in de berichtgeving over de terreuraanslagen benadrukt dat het om islamitische daders gaat, indien dat het geval is. Ook stelden enkelen dat in de media moslims vaak beschouwd worden als barbaarse terroristen. Hierdoor zaaien de media volgens de jongvolwassenen angst, niet alleen voor ‘de islamitische terrorist’, maar ook voor de islamitische gemeenschap in het algemeen. Mede daardoor vonden enkele respondenten het jammer, en ook treffend, dat de media na de aanslag in Parijs weinig aandacht gaven aan de Facebook community ‘Niet Mijn Islam’⁶. Vanwege het verband dat velen – mede door de berichtgeving van de media – legden tussen ‘de terrorist’ en ‘de moslim’ meenden twee jongvolwassenen, waaronder Willem (I8), dat in de huidige situatie van terreurdreiging moslims moeten bewijzen geen terrorist te zijn:

Moslims worden nu natuurlijk onwijs veel aangekeken [op de terroristische aanslagen]. Dat is gewoon nu de naam die ze hebben gekregen. Ze moeten nu zelf maar bewijzen dat het niet zo is. Daar moeten ze zelf gewoon hun best voor doen, en laten zien van: kijk, wij zijn geen terroristen.

⁶ ‘Niet Mijn Islam’ is een Facebook community die zich uitspreekt tegen “de ideeën en daden van extremisten die in naam van onze islam geweld en dwang gebruiken” (Niet Mijn Islam, 2015).

Veruit de meeste respondenten zeiden echter moslims niet over één kam te scheren, aangezien *“heel veel islamitische mensen ook heel zwaar tegen [terrorisme] zijn”* (Zoë, FV), en *“maar een klein deel dingen doet die slecht zijn”* (Laura, I1). Sanne (I6) sluit zich hierbij aan: *“Veel mensen zeggen dat alle moslims terrorist zijn. Dat heb ik wel van me weg proberen te zetten, van: het zijn niet alle moslims die zo zijn. Dat probeer ik wel voor mezelf te zeggen.”*

Ondanks dat bijna alle respondenten zeiden niet te generaliseren over moslims, gaven meerdere jongvolwassenen aan moslims te wantrouwen en in de gaten te houden, en zich minder veilig te voelen in de buurt van islamitische mannen. Aron (I3) meende dat die gevoelens van angst en argwaan aanwezig zijn, omdat moslims en de islam de *“grote onbekenden”* vormen. Volgens hem kunnen deze angst en argwaan alleen weggenomen worden door *“het gesprek aan te gaan”* met moslims en hen *“te leren kennen”*. Suzanne (I2), die erkende argwanend tegenover moslims te staan, zei het volgende: *“Ik heb eigenlijk wantrouwen bij de meeste Midden-Oosten-figures, want wie kan je nog vertrouwen bij dat soort volk? Dus ja, er is zeker wantrouwen, en dat is bij mij ook toegenomen door de recente aanslagen.”* Esmée (FV) beaamde dat dit wantrouwen ten opzichte van moslims (jammerlijk) verband houdt met de terroristische dreiging: *“We zijn opgegroeid met de aanslagen en met het beeld dat islamitische mensen dat doen, [waardoor] deze beelden samenvallen, ook al wil je dat misschien niet”*. Enkele respondenten zeiden tevens dat Geert Wilders door middel van zijn anti-islamitische uitspraken hun wantrouwen ten opzichte van moslims versterkt.

Hoewel bij alle jongvolwassenen aldus het beeld van een islamitische terrorist als eerste te binnen schoot wanneer zij dachten aan ‘de terrorist’, haalden meerdere respondenten de Noorse terrorist Breivik⁷ aan om dit beeld daarna te nuanceren. Ook nuanceerden sommigen dit beeld door zich te herroepen op de geschiedenis, zo ook Amber (FG1): *“Kruistochten, dat was ook terrorisme. Om het te relativiseren hè. Het is gewoon iets wat mens-eigen [is], wat altijd heeft gespeeld.”* Ook tijdens een focusgroep kwam onder de respondenten ter sprake dat terrorisme geen fenomeen van recente aard is. Daarnaast suggereerden zij dat ‘de moslims’ achterlopen op de protestantse Europeanen:

S: Je hoort niet echt vaak dat een christen een aanslag heeft gepleegd...

H: Dat was vroeger altijd.

S: ...op een moskee in Mekka. Dat heb ik nog nooit gehoord.

⁷ Op 22 juli 2011 pleegde Breivik een aanslag nabij regeringsgebouwen in Oslo en op een sociaaldemocratisch jeugdskamp op het Noorse eiland Utøya. Hierbij zijn in totaal 92 mensen om het leven gekomen (Zantingh, 2011).

H: Met die beeldenstorm en zo, weet je wel? In die fase zitten de moslims nu pas, lijkt het wel.

S: Dat ze een paar jaar achterlopen.

H: Ja, of een eeuw.

R: Of twee, haha.

(Sam, Hugo en Rens, FM)

Twee jongvolwassenen refereerden bij terroristen niet alleen aan moslims, een andere specifieke groep of een specifiek individu, maar meenden dat iedereen een terrorist kan zijn. Eén zo'n jongvolwassene was Aron (I3), die zich tevens niet kon voorstellen dat islamitische terroristen het denkwerk achter een terroristische aanslag verschaffen:

Ik heb twee beelden [van de terrorist]: de terrorist die afgebeeld wordt door de media en de striptekenaar met een bom om zijn buik, een baard en een tulband, maar ik denk ook dat er terroristen zijn die er gewoon uitzien, een uiterlijk hebben zoals jij en ik. Want er moet ook iemand nadenken van: waar doen we het? Dat kan niet iedereen. Dus er zitten ook mensen in zo'n organisatie waar je het niet van verwacht.

Net als Aron meende Sam (FM) dat iedereen een terrorist zou kunnen zijn. Tevens noemde hij nog een ander kenmerk van 'de terrorist': "*Ik denk dat het vaak individuele mensen zijn, die heel erg op zich zelf, antisociaal, zijn*".

Kortom, bij het woord 'de terrorist' denken de jongvolwassenen veelal aan een islamitische terrorist. Wel nuanceerden meerdere jongvolwassenen dit beeld, onder meer door zich te beroepen op de Noorse terrorist Breivik en op aanslagen uit een verder verleden. De mediaberichtgeving heeft volgens de jongvolwassenen een grote invloed op hoe hun beeld van 'de terrorist' bij hen ontstaan is. Ondanks dat zij zeiden niet te (willen) generaliseren, gaven meerdere jongvolwassenen aan zich mede vanwege hun beeld van 'de islamitische terrorist' minder veilig te voelen in de buurt van allochtone en islamitische mannen, en hen te wantrouwen. Ook zeiden enkelen van hen dat dit wantrouwen versterkt wordt door de anti-islamitische uitspraken van politici als Geert Wilders.

5.4 "Het is mogelijk, maar..."

In deze paragraaf zal inzichtelijk gemaakt worden in welke mate de jongvolwassenen een aanslag in Nederland voor mogelijk houden. Ook zal belicht worden wat voor invloed dit heeft op hun veiligheidsgevoel. Tevens zullen de rollen die de mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen hierin spelen, beschreven worden.

Bijna alle respondenten zeiden een aanslag in Nederland voor mogelijk te houden of te verwachten. Hiervoor hadden zij verscheidene redenen. Zo ‘berekenden’ sommigen dat, gezien het gegeven dat vele Europese steden Amsterdam al voorgegaan zijn, Amsterdam best eens aan de beurt zou kunnen zijn voor een aanslag. De hoofdstad van Nederland was dan ook een veel genoemd doelwit, tevens omdat deze stad een westerse stad is die wereldwijd bekend is, of omdat Amsterdam, zoals Bart (I4) het verwoordde, een “*hele grote multiculturele stad is waar een zootje ongeregeld rondloopt*”. Veel andere gehoorde redenen voor de mogelijkheid van een aanslag in Nederland waren de aanwezigheid van potentiële en teruggekeerde Nederlandse jihadisten, de alsmaar groter wordende Islamitische Staat, de niet-neutrale rol van Nederland in de strijd tegen terrorisme, en de anti-islam en anti-moslim uitspraken van Geert Wilders. Andere respondenten zetten vraagtekens bij de mate waarin de Nederlandse staat middels veiligheidsmaatregelen een aanslag kan voorkomen, of stelden dat in Nederland vaak prominente en omstreden mensen aanwezig zijn, die weleens het doelwit van een aanslag zouden kunnen zijn. Weer andere jongvolwassenen wezen op de multiculturele aard van de Nederlandse samenleving en de frictie tussen bevolkingsgroepen binnen deze samenleving.

Twee respondenten, James (FG2) en Suzanne (I2), achtten een terroristische aanslag op Nederland echter niet reëel. James’ antwoord, dat eenzelfde strekking had als dat van Suzanne, op de vraag in hoeverre hij een aanslag in Nederland verwacht, was als volgt:

Ik zou niet weten waarom [Nederland een doelwit zou kunnen zijn]. Je gaat [als terrorist] toch eerder voor Londen? Ik denk [als] je een aanslag wilt plegen en je wilt het goed doen, dat jij eerder weer een keer de Twin Towers doorboort of op Times Square gaat staan.

Hoewel bijna alle respondenten een terroristische aanslag in Nederland aldus voor mogelijk hielden, hadden eveneens bijna alle jongvolwassenen geen angst voor een terroristische aanslag in Nederland, laat staan voor een aanslag op zichzelf of op dierbaren. Ook zeiden zij zich over het algemeen veilig te voelen in Nederland, ondanks de recente aanslagen in nabijgelegen landen als Frankrijk en Denemarken. Hoewel de media door hun live berichtgeving wel voor een gevoel van angst en spanning op dat moment zelf konden zorgen, leidde die berichtgeving bij sommige respondenten eerder tot een reactie van ongeloof, doordat zij het idee hadden naar een onrealistische film te kijken. Zo vertelde Tim (FM):

Omdat je het niet kunt geloven, is het net alsof je naar een film kijkt.... Het is iets wat niet tastbaar is, iets onrealistisch. Vanwege de sensatie wil je alles over de aanslag [op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo] weten en volg je [de live berichtgeving], maar ik heb er geen moment bij stilgestaan of de angst gehad dat die [aanslagplegers op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo] opeens voor mijn deur zouden kunnen staan.

Net als Tim gaven meerdere jongvolwassenen aan dat het veilige en niet angstige gevoel dat zij hadden, veelal het gevolg was van het in het dagelijks leven niet (willen) stilstaan bij de mogelijkheid van een terroristische aanslag in Nederland. Zo zei Laura (I1):

[Een aanslag in Nederland] zou wel kunnen, maar toch denk je er niet aan. Misschien ook omdat je dat niet wilt, dat je anders gek wordt. Dus ik denk dat je geen angst hebt [voor een aanslag in Nederland], omdat je dat misschien ook niet wilt, dat je er niet over na wilt denken.

Een andere reden waarom de meeste respondenten geen gevoelens van onveiligheid of angst hadden, was hun rationele benadering. Bij Aron (I3) kwam deze benadering duidelijk naar voren:

[De kans op] een terroristische aanslag laat ik niet mijn veiligheid beïnvloeden, omdat ik er toch geen invloed op heb. Het is een keuze die ik maak. Als ik bij mijzelf denk van: oké, er kan een terroristische aanslag op Amsterdam komen, gaat het helpen als ik mij daar heel erg druk over ga maken? Ik denk van niet. Als ik hier heel hard in mijn eentje ga roepen: o, pleeg hier alsjeblieft geen terroristische aanslag. Dan heeft dat niet heel veel nut, denk ik.

Ook andere jongvolwassenen hadden een rationele houding en wezen veelal op de kleine kans om een slachtoffer van een terroristische aanslag te worden. Zo meende Celine (FG1) “als je nagaat hoe weinig [terroristische aanslagen gepleegd worden] en hoe weinig [deze] relatief gezien slachtoffers creëren, dan is het zo minimaal”. Amber (FG1) beaamde dit, en voegde toe dat “de kans waarschijnlijk groter [is] om bij een verkeersongeluk om het leven te komen”. Melanie (I5) benadrukte eveneens die kleine kans, maar erkende ook dat zij zich hieraan vasthoudt om rustig te blijven:

Je denkt wel na [over de mogelijkheid van een aanslag], maar [die mogelijkheid] ga je dan weerleggen. Dan denk je van: het zal niet zo snel hier gebeuren. Dat [doe je] denk ik ook om jezelf gerust te stellen.... Toen [de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo] in Parijs was gebeurd, dacht ik van: zal het hier ook gebeuren? Maar ja, er zijn ook heel veel andere landen waar het kan.

Twee respondentent zaiden geen angst te hebben opdat zij op deze wijze het doel van terroristen, intimidatie, wilden dwarsbomen. Daarnaast meenden sommige respondentent dat door de aanslagen in Parijs en Kopenhagen terrorisme weliswaar dichterbij gekomen is, maar dat zij het gevoel hebben dat het toch nog ver weg zit. Zij stelden dan ook dat zij pas angstig zouden zijn voor terreur wanneer er een terroristische aanslag in Nederland of in hun directe omgeving gepleegd zou zijn. Doordat veel jongvolwassenen bovendien stelden geen invloed uit te kunnen oefenen op de mogelijkheid slachtoffer te worden van een terroristische aanslag, was er bij velen sprake van een zekere berusting. Zo zei Tim (FM): *“Als het zou gebeuren, zou ik het over mij heen laten komen [en] er vrede mee hebben”*. Esmée (FV) zei: *“Als het gebeurt, dan is het gewoon je einde”*.

Ook hield het veilige gevoel dat de jongvolwassenen hadden volgens sommigen voor een deel verband met de veiligheidsmaatregelen, en dan met name met de zichtbare veiligheidsmaatregelen als de aanwezigheid van meer politie op treinstations en andere drukbezochte plekken. Er waren echter ook respondentent die stelden dat de veiligheidsmaatregelen zorgden voor een bewustwording van de terreurdreiging, waardoor deze maatregelen bij hen juist eerder een gevoel van onveiligheid opwekten. Ook meenden sommigen, waaronder Lisa (FG1), dat de Nederlandse regering door extra te investeren in veiligheidsmaatregelen angst uitstraalt en creëert bij haar burgers:

Hoe meer geld er besteed wordt [aan veiligheid en] hoe hoger de muren [opgetrokken] worden, des te groter het gevaar [van terrorisme] misschien ook wel wordt. Doordat de veiligheidsmaatregelen bijna tot het extreme doorgetrokken worden, straal je als regering natuurlijk ook wat uit, en creëer je als regering angst. Als de veiligheidsdiensten zo enorm uitgebreid moeten worden omdat wij ons leven anders niet zeker zijn, naar wat voor wereld gaan we dan?

In aansluiting hierop waren er enkele respondentent, zowel mannen als vrouwen en voornamelijk stedelingen, die enigszins bezorgd waren over, en angstig waren voor, een terroristische aanslag en zich onveilig voelden. Zo zaiden meerdere respondentent voor een aanslag te vrezen tijdens gewichtige evenementen waar veel mensen bijeen zijn, zoals tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei bij het Nationaal Monument op de Dam. Rens (FM) zei in enigermate angstig te zijn geweest voor een aanslag tijdens een vliegreis: *“Toen ik in [het] vliegtuig zat vanaf Aruba [was er] iemand met een hoofddoek en een gewaad in het vliegtuig. Ik dacht van: nou, we zijn er geweest, we gaan dood. Die vertrouwde ik voor geen meter.”* Toch deed deze gedachte hem niet doen besluiten het vliegtuig uit te stappen. Lisa (FG1),

eveneens angstig voor een terroristische aanslag, vertelde het volgende tijdens een focusgroep:

L: Toen [de politie de aanslagplegers op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo] niet kon pakken [en zij] richting België gingen, dacht ik: wie weet zijn ze nu wel in Amsterdam en blazen ze de hele boel hier op.

C: O nee, dat had ik niet zo.

L: Ik dus wel, en ik denk wel dat ik aan mijn einde kom door middel van een [terroristische aanslag].

C: Ja? Heb je daar echt angst voor?

L: Ja.

(Lisa en Celine, FG1)

Ook Carmen (18) meende zich soms onveiliger en achterdochtiger te voelen sinds de recente aanslagen in onder meer Parijs: “*Als ik in de trein naar Amsterdam zit, voel ik me toch minder veilig. Dan zie [ik] een verdacht persoon de trein in komen, en dan denk [ik] van: straks heeft hij wat onder zijn jas zitten.*” Wel stelde zij dat dit gevoel van onveiligheid verband houdt met de mediabelangstelling voor terrorisme:

Als het dan weer een beetje uit de media vandaan is, dan heb ik eigenlijk helemaal niet meer het gevoel van onveiligheid of het idee dat er aanslagen worden gepleegd en dat er een groep is die daar potentie toe heeft.

Samenvattend kan gesteld worden dat de overgrote meerderheid van de jongvolwassenen een aanslag in Nederland voor mogelijk houdt, maar desondanks een veilig gevoel ervaart en geen angst heeft voor terreur. Redenen voor de afwezigheid van deze angst waren volgens de jongvolwassenen veelal het niet stil (willen) staan bij, en het wegrationaliseren van, de mogelijkheid van een aanslag. Wel konden de media bij enkele jongvolwassenen middels live journaals over de terreur voor een enigszins angstig gevoel zorgen gedurende het volgen van die journaals. De ingezette veiligheidsmaatregelen zorgden bij sommige jongvolwassenen voor een veiliger gevoel, maar bij anderen juist voor een minder veilig gevoel.

5.5 “Niet op vakantie naar Egypte”

Uit de eerdere paragrafen is gebleken dat de jongvolwassenen een aanslag in Nederland aannemelijk achten en dat hun beeld van ‘de terrorist’ voornamelijk ‘de islamitische terrorist’ betreft. Ook is gebleken dat de media middels live terreurberichtgeving bij enkelen voor een tijdelijk gevoel van angst kunnen zorgen en dat sommigen zich minder veilig voelen in de

buurt van islamitische mannen. In deze paragraaf zal beschreven worden in hoeverre deze gedachten en gevoelens tot vermijdend gedrag onder de jongvolwassenen hebben geleid.

Over het algemeen gaven de jongvolwassenen aan hun gedrag niet aangepast te hebben aan de terroristische dreiging. Derhalve vermeden zij openbare ruimten, druk bezochte plekken of het openbaar vervoer sinds de recente aanslagen in onder meer Parijs en Kopenhagen doorgaans niet. Net als bij het verklaren waarom zij geen angst voor een terroristische aanslag hadden, wezen zij ook in het toelichten van het niet aanpassen van hun gedrag op hun rationele houding, of zeiden zij in hun dagelijks leven niet stilgestaan te hebben bij de mogelijkheid van een aanslag in Nederland. Zo stelde Jasmijn (FV) dat *“de kans dat je met een auto verongelukt veel groter is, en je mijdt ook geen auto’s”*, en meende Carmen (I8) dat *“er misschien wel nooit iets gebeurt, dus waarom zou je thuisblijven?”*.

Toch had laatstgenoemde wel overwogen voortaan niet meer met de trein te reizen: *“Twee, drie maanden geleden had ik wel zoiets van: moet ik nog wel in de trein stappen?”*. Praktische redenen deden haar echter doen besluiten de trein te blijven gebruiken. Ook Willem (I7) gaf toe mede vanwege de gedachte dat een terroristische aanslag veelal in een stad gepleegd wordt, van Den Haag verhuisd te zijn naar het *“veilige platteland”*. Tevens zeiden meerdere respondenten niet naar landen op vakantie te willen met een verhoogd risico op terroristische aanslagen, zoals Egypte.

Ook gaven enkele jongvolwassenen aan moslims te mijden. Eén van hen is Rens (FM), die het volgende vertelde: *“Ik heb één keer een Turk in de klas gehad [en] ik [ging] gewoon absoluut niet naast hem zitten hoor”*. Tim (FM), die eveneens zei moslims te vermijden, gaf aan er ook niet voor open te staan moslims te leren kennen. Hij meende bovendien dat dit vermijden van moslims onbewust verband houdt met terrorisme:

Ik denk dat je door het terrorisme nog iets meer vooroordelen voor jezelf aanmaakt en daardoor dat soort mensen misschien nog iets meer vermijdt.... Als je die filmpjes van ISIS[-strijders] ziet [en de] manier [waarop zij] gekleed zijn, dan krijg je onderbewust misschien een vooroordeel als je dat soort mensen op straat ziet. En dan koppel je dat, in mijn geval, meteen aan de hele bevolkingsgroep. En dan neem je toch onderbewust een soort veilige afstand.

Carmen (I8) was het met deze uitspraak eens:

Ik denk dat je [door de recente terreur] meer op je hoede bent. Dat je nu wel zoiets hebt van: ik ga wel [om het groepje islamitische jongens] heen. Dat zit toch wel onbewust ergens. Het is natuurlijk niet niks, iedere keer die aanslagen.

Amber (FG1), die echter net als de overgrote meerderheid van de jongvolwassenen aangaf moslims niet te vermijden, zei het jammer te vinden dat een deel van haar leeftijdgenoten moslims mijdt op basis van één deel van hun identiteit: de islam. De respondenten die meenden moslims niet te vermijden, droegen hiervoor verscheidene redenen aan. Meerdere jongvolwassenen, en dan met name dorpelingen, zeiden nauwelijks moslims tegen te komen in het dagelijks leven, en moslims derhalve ook niet uit de weg te kunnen gaan. Ook benadrukten de meeste respondenten dat maar een heel klein deel van de moslims er fundamentalistische ideeën op nahoudt, en dat de gematigde moslims die zij tegenkomen in hun dagelijks leven hier niet verantwoordelijk voor gehouden kunnen worden.

Hoewel de jongvolwassenen zich over het algemeen niet beperkt voelden in hun gedragingen, voelden de meeste jongvolwassenen zich, wanneer zij zich niet onder hun familie of vrienden bevonden, wel gelimiteerd in hun uitingen. Dit gevoel hadden zij met name wanneer het thema's als de multiculturele samenleving of de islam betrof. Of zij hier nu neutraal of negatief tegenover stonden, zij ervoeren dat deze onderwerpen in het openbaar moeilijk bespreekbaar waren. Zo zeiden enkele respondenten publiekelijk geen grappen te durven maken over de islam of moslims. Anne (FG2) zei, refererend aan Mark Rutte's stellingname dat Nederlanders die als jihadist naar Syrië of Irak uitreizen daar beter kunnen sneuvelen dan terug kunnen komen naar Nederland⁸, zo'n uitspraak niet te durven maken in het openbaar. Camilla (FG2) was het met haar eens, "*[want] weet jij veel wie er naast je in de trein zit?*". Melanie (I5) gaf aan niet op Facebook te durven plaatsen dat zij op Geert Wilders stemt, omdat zij zich "*niet veilig [zou] voelen als zulke mensen, buitenlanders, dat zouden lezen*". Ook Suzanne (I2) zei haar mening over moslims niet te openbaren: "*Ik ben wel van mijn mening geven, maar ik wil niet alle moslims achter me aan krijgen*".

Ofschoon de meesten aldus ervoeren hun mening soms voor zich te moeten houden, ervoeren zij dit niet als een last. Dit kwam grotendeels doordat zij niet de urgentie voelden die mening te uiten in het openbaar. Bovendien vonden zij dat het niet openbaren van hun soms kritische of negatieve mening correspondeerde met hun normen en waarden.

Andere jongvolwassenen, en dan voornamelijk hoger opgeleide stedelingen, stelden echter niet beperkt te zijn in hun meningsuiting en meenden sinds de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo in Parijs en de demonstraties daarna een grotere vrijheid van meningsuiting te ervaren, juist omdat sindsdien die vrijheid zo benadrukt wordt tijdens

⁸ Op 5 maart 2015 onderschreef Rutte tijdens het RTL-debat in de aanloop van de Provinciale Statenverkiezingen de stelling dat Nederlanders die als jihadist naar Syrië of Irak reizen, daar beter kunnen sneuvelen dan kunnen terugkeren naar Nederland (Seegers, 2015).

de maatschappelijke discussies in de media. Ook de vele ‘podia’ die de (sociale) media bieden, droegen volgens de respondenten bij aan dit gevoel. Weer anderen zeiden daarentegen geen verschil te ervaren in de mate van hun vrijheid van meningsuiting voor en na de terroristische aanslag in Parijs.

Tot slot meenden enkelen dat de veiligheidsmaatregelen die vanwege de terreurdreiging in het leven geroepen zijn, ten koste gaan van hun vrijheidsgevoel en privacy. Amber (FG1) zei daarover het volgende:

[Met de veiligheidsmaatregelen] offer je ook iets op. Ik leef liever in een heel vrij land waarin er weinig controle en misschien meer risico's [zijn], dan in een land waar alles gecontroleerd wordt. [Want] wie is er dan gevangen? [Het is] een beetje het idee van Foucault: we maken onszelf totaal tot subject en we raken helemaal gevangen in ons eigen controlesysteem.

Andere jongvolwassenen stelden echter dat vanwege het veilige gevoel dat de veiligheidsmaatregelen hun geven, zij zich vrij voelen om te gaan en te staan waar zij willen.

Hoewel bleek dat meerdere jongvolwassenen niet welwillend tegenover een reis naar een land met een verhoogd terreurrisico staan, kan al met al verondersteld worden dat de recente terreur er niet toe geleid heeft dat zij drukbezochte plekken en het openbaar vervoer zijn gaan vermijden. Om deze afwezigheid van vermijdend gedrag te verklaren, zeiden de jongvolwassenen in hun dagelijks leven niet stilgestaan te hebben bij de mogelijkheid van een aanslag in Nederland of wezen zij op hun rationele houding. Wel vermeden sommige jongvolwassenen moslims en allochtonen, wat volgens enkelen van hen onbewust samenhangt met de aanslagen die door moslims gepleegd zijn. Ook stelden veel jongvolwassenen zich begrensd te voelen in het uiten van hun mening, terwijl anderen juist meenden te ervaren dat hun vrijheid van meningsuiting toegenomen of even groot was ten opzichte van voor de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo in Parijs. Tot slot stelden een paar jongvolwassenen zich door de grootschalige veiligheidsmaatregelen minder vrij te voelen, terwijl anderen juist meenden geen verlies aan vrijheid te hebben ervaren.

6. Conclusie

6.1 Beantwoording onderzoeksvraag

Nu de resultaten beschreven zijn, kan een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag van dit onderzoek. Deze vraag luidt als volgt: *In hoeverre beïnvloeden mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen?*

Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zullen allereerst de deelvragen – die opgesteld zijn naar de drie componenten van veiligheidsbeleving zoals omschreven door psycholoog Moser (1992, aangehaald in Zani, Cicognani, & Albanesi, 2001, p. 476) – van antwoorden voorzien worden.

De eerste deelvraag die beantwoord zal worden, is: *In hoeverre beïnvloeden mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging het veiligheidsbeeld van jongvolwassenen?* Allereerst is gebleken dat de jongvolwassenen over het algemeen wel op de hoogte waren van de recente aanslagen in Parijs en Kopenhagen, maar minder of niet van de recente aanslagen buiten Europa. Wel zeiden de jongvolwassenen dat hun bezorgdheid over de Europese aanslagen vergankelijk was. Deze bevinding komt overeen met de constatering van de sociaalpsychologen Eisenberg en Silver (2011, p. 469) dat de impact van een terroristische aanslag op jongvolwassenen veelal tijdelijk is. Volgens de jongvolwassenen waren de media ten dele debet aan hun Europese focus op terreur, doordat zij ervaren dat de media voornamelijk op het Westen zijn gericht.

Daarnaast stelden veel jongvolwassenen dat hetgeen de media over terrorisme verkondigen niet altijd waar hoeft te zijn. Dat jongvolwassenen de terreurberichtgeving soms aan een kritische analyse onderwierpen, sluit aan op het werk van mediawetenschapper Morley (1980) en cultuurhistoricus en socioloog Hall (1980/2006). Zij stellen immers dat de ‘ontvangers’ van deze berichtgeving geen passieve actoren zijn die klakkeloos alles overnemen van wat de media mededelen. Als gevolg van hun soms kritische houding ten opzichte van de mediaberichtgeving, vroegen de jongvolwassenen zich af of hun beleving dat terrorisme toeneemt, overeenstemt met de werkelijkheid of resulteert uit de grote media-aandacht voor terreur. Naast dat zij het idee hadden dat de terreurdreiging steeds groter wordt, komt deze dreiging in hun beleving steeds dichterbij en is deze dreiging volgens hen een gevaar voor de veiligheid in Nederland. Deze constatering leidde sommigen gedeeltelijk af uit de toegenomen aanwezigheid van politie en de andere zichtbare veiligheidsmaatregelen. Mede doordat zij ervoeren dat de terreurdreiging steeds groter wordt en dichterbij komt, achtten bijna alle jongvolwassenen de mogelijkheid van een aanslag in Nederland reëel. Ook de multiculturele aard van de Nederlandse samenleving, die volgens hen voor wrijving in de samenleving zorgt, en de anti-islam en anti-moslim uitspraken van Geert Wilders waren veel genoemde redenen voor deze mogelijkheid.

In overeenstemming met de bevindingen van meerdere onderzoekers, onder wie communicatiewetenschapper Powell (2011) en politiek socioloog Wolfe (2008), associeerden de jongvolwassenen terrorisme met de islam. Volgens de jongvolwassenen zijn de media van

grote invloed geweest op hoe het beeld van ‘de islamitische terrorist’ bij hen ontstaan is. Wel nuanceerden sommigen dit beeld door zich te herroepen op aanslagen uit het verleden of door te stellen dat iedereen een terrorist zou kunnen zijn. Al met al kan verondersteld worden dat de veiligheidsmaatregelen en de mediaberichtgeving van grote invloed zijn op het veiligheidsbeeld van jongvolwassenen ten tijde van terreurdreiging.

De tweede deelvraag waarop een antwoord gegeven zal worden, luidt: *In hoeverre ervaren jongvolwassenen een onveilig gevoel als gevolg van de mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging?* Ondanks de recente aanslagen in nabijgelegen landen als Frankrijk en Denemarken, hun beleving dat de terreurdreiging toeneemt en dichterbij komt, en hun veronderstelling dat een aanslag in Nederland reëel is, gaven de jongvolwassenen aan zich veilig te voelen. Bijna alle jongvolwassenen hadden bovendien geen angst voor een aanslag in Nederland, op zichzelf of op dierbaren. Voor het verklaren van de afwezigheid van deze angst hadden zij rationele argumenten, zoals de kleine kans om betrokken te raken bij een aanslag. Volgens de psychologische ‘terror management’ theorie behoren deze rationele reacties tot de proximale afweermechanismen om de angst voor de dood het hoofd bieden (Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 2000, p. 157).

Hoewel de jongvolwassenen over het algemeen aldus geen angst voor terreur hadden, konden bij sommigen van hen de media door middel van live journaals en updates over de terreuraanslagen wel voor enige angst op dat moment zelf zorgen. Deze bevinding komt overeen met de veronderstelling van de socioloog Altheide (2003) dat angst steeds vaker de uitkomst is van blootstelling aan de media. Onder de meeste jongvolwassenen zorgden de live journaals en updates echter eerder voor een reactie van ongeloof dan voor angst. De ‘terror management’ theorie stelt dat een reactie van ongeloof een rationeel en proximaal afweermechanisme is. Volgens deze theorie onderdrukken de jongvolwassenen hiermee hun angst voor, en hun gedachte aan, de mogelijkheid om het slachtoffer te worden van een terroristische aanslag (Yum & Schenck-Hamlin, 2005, p. 280).

De afwezigheid van terreurangst onder de jongvolwassenen komt niet overeen met de constatering van psycholoog Schuster en zijn collega’s (2001). Zij ondervonden immers een overgevoelige en angstige reactie onder hun respondenten. Hoewel er over het algemeen onder de jongvolwassenen geen sprake was van een overgevoelige reactie, was een ander uiterste, een onverschillige houding – in termen van socioloog en filosoof Simmel (1907/1978, aangehaald in Ritzer & Stepnisky, 2013, p. 178-179) een blasé attitude – op veruit de meesten ook niet van toepassing. Er was eerder sprake van een rationele of nuchtere houding onder de jongvolwassenen.

Alhoewel het overgrote deel geen angst had voor terrorisme, gaven meerderen aan zich minder veilig te voelen in de nabijheid van allochtone of islamitische mannen, en hen te wantrouwen. Volgens sommigen hielden deze gevoelens van argwaan en onveiligheid verband met de terreur, het beeld dat zij hebben van ‘de terrorist’ en de anti-islamitische uitspraken van politici als Geert Wilders. Ook de media hebben volgens velen een invloed op deze gevoelens, onder meer door hun negatieve ‘framing’ van, en het benadrukken van de etniciteit in hun berichtgeving over, allochtonen en moslims. Deze bevindingen komen overeen met die van communicatiewetenschappers Creutz-Kämmppi (2008), Poole (2011) en Powell (2011). Zij stellen immers dat er door de mediaberichtgeving angst kan ontstaan, niet alleen voor ‘de islamitische terrorist’, maar ook voor ‘de moslim’ in het algemeen.

Tot slot hadden de genomen veiligheidsmaatregelen geen eenduidige invloed op het veiligheidsgevoel van de jongvolwassenen. Waar de zichtbare veiligheidsmaatregelen, zoals meer politie op treinstations, bij sommigen er voor zorgden dat zij een hoger gevoel van veiligheid ervoeren, ondervonden anderen juist dat deze maatregelen een minder veilig gevoel creëerden, omdat zij zich hierdoor realiseerden dat de terreurdreiging serieuze proporties aannam. Deze bevindingen komen respectievelijk overeen met het onderzoek van de psychologe Doyle (2014) en met dat van de psychologen Van de Veer, De Lange, Van de Haar en Karremans (2012). Toch kan alles overziend gesteld worden dat de jongvolwassenen een behoorlijk veilig gevoel ervaren ten tijde van terreurdreiging, ondanks de soms (tijdelijke) negatieve invloed van de media en de wisselende invloed van de genomen veiligheidsmaatregelen op dit gevoel.

De derde en tevens laatste deelvraag die beantwoord zal worden, is: *In hoeverre zorgen mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging voor vermijgend gedrag onder jongvolwassenen?* Alle jongvolwassenen zeiden tijdens de recente terreurdreiging openbare en drukbezochte ruimten of het openbaar vervoer niet vermeden te hebben. Hiervoor droegen zij wederom rationele argumenten aan. Wel gaven meerdere jongvolwassenen aan niet te willen afreizen naar landen met een verhoogd terreurreisico. Tevens zeiden enkele jongvolwassenen moslims en allochtonen te mijden, hetgeen volgens een aantal van hen onbewust verband houdt met de (recente) terreur.

Ook meenden sommigen vanwege de recente terreur beperkt te zijn in het uiten van hun mening. Anderen zeiden echter sinds de aanslag op het hoofdkantoor van Charlie Hebdo in Parijs een even grote of grotere vrijheid van meningsuiting te ervaren als daarvoor, en wezen op de roep om deze vrijheid vanuit, en de vele ‘podia’ voor het verkondigen van hun mening in, de samenleving en de media. Tevens stelden enkele jongvolwassenen dat de

grootschalige veiligheidsmaatregelen ten koste gaan van hun vrijheid en privacy, terwijl anderen meenden dat deze maatregelen er juist voor zorgen dat zij zich vrij voelen om te gaan en te staan waar zij willen. De veronderstelling van Denys (2015, aangehaald in Kas, p. 19) dat door de surveillance burgers aan vrijheden, privacy en waardigheid verliezen, is aldus op sommige jongvolwassenen wel, en op sommige jongvolwassenen niet van toepassing. Het antwoord op de derde deelvraag ligt in eenzelfde lijn. Bij sommige jongvolwassenen hebben de mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen in verband met de terreurdreiging wel enigszins tot vermijdende of terughoudende gedragingen geleid, bij anderen niet. Tegen de bevindingen van Boscarino, Figley en Adams (2003) en Shigemura en collega's (2010) in, kunnen de verschillen tussen de jongvolwassenen wat betreft deze gedragingen echter niet herleid worden tot verschillen in geslacht, opleidingsniveau en woonplaats.

Nu de deelvragen beantwoord zijn, kan een antwoord gegeven worden op de hoofdvraag van dit onderzoek: *In hoeverre beïnvloeden mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen?* Over het algemeen kan gesteld worden dat mediaberichtgeving en veiligheidsmaatregelen rond de terreurdreiging bepalend zijn voor de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen, en dan met name voor hun veiligheidsbeeld. Ondanks dat zij door de mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen het beeld hadden dat de terreurdreiging steeds groter wordt, dichterbij komt en een gevaar vormt voor de Nederlandse samenleving, voelden zij zich doorgaans niet angstig en onveilig, en hebben zij hun gedrag niet aangepast.

Kortom, binnen een risicosamenleving die een gevaar van terreur kent en een mediacultuur die gericht is op dit gevaar, beïnvloeden de mediaberichtgeving en de veiligheidsmaatregelen het veiligheidsbeeld, -gevoel en -gedrag van jongvolwassenen op het microniveau. Aangezien op individueel niveau de perceptie van een reële dreiging van terreur in veruit de meeste gevallen niet resulteerde in een angstig gevoel, en een angstig gevoel niet altijd uitmondde in vermijdend gedrag, lopen deze componenten op het microniveau niet telkens met elkaar synchroon. Veelal was dit het gevolg van een tussenkomst van de ratio, die het won van de emotie.

Wellicht stoken de lichtgevende woorden 'not afraid' op de Place de la République in Parijs meer met de gevoelens van mensen, of in ieder geval met die van Nederlandse jongvolwassenen, dan White (2015) vermoedde. Hoewel de jongvolwassenen weliswaar beïnvloed worden door de recente terreur, gaf bijna iedereen van hen namelijk aan geen angst te hebben voor terrorisme. De woorden 'influenced, but not afraid' beschrijven derhalve

mogelijkerwijs het beste de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen ten tijde van terreurdreiging.

6.2 Discussie

Een sterk punt van dit onderzoek is zijn holistische en interdisciplinaire karakter. Inzichten uit de psychologie, sociologie, antropologie en communicatiewetenschap zijn ingezet om te achterhalen in hoeverre Nederlandse jongvolwassenen de mondiale terreurdreiging transformeren naar hun persoonlijke beleving van veiligheid. De mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen in verband met deze mondiale terreurdreiging bleken met name bepalend te zijn voor het veiligheidsbeeld van jongvolwassenen. Desondanks voelden veruit de meesten zich niet onveilig of angstig voor terreur, en had het merendeel zijn gedrag niet aangepast. Gezien de actuele terreurdreiging en diens substantiële niveau in Nederland (Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland, 2015), zijn deze bevindingen relevant.

Voor een verklaring van de afwezigheid van terreurangst en gedragsaanpassingen kan gewezen worden op de rationele of nuchtere houding van de jongvolwassenen. Afhankelijk van de context zorgden redeneringen gebaseerd op logica ervoor dat een eventueel angstig gevoel niet altijd uitmondde in vermijdende of terughoudende gedragingen. Eerdere, en dan met name Amerikaanse (zie bijvoorbeeld Nellis & Savage, 2012; en Schuster et al., 2001), onderzoeken duiden echter op een meer overgevoelige reactie onder volwassenen. Een rationele benadering speelt – tenminste, onder Nederlandse jongvolwassenen – derhalve wellicht een grotere rol in de veiligheidsbeleving ten tijde van terreur dan tot nu toe in de wetenschappelijke literatuur naar voren is gekomen. Het zou interessant zijn om middels vergelijkend onderzoek te achterhalen in hoeverre een nuchtere houding ook van toepassing is op jongvolwassenen in landen die recentelijk getroffen zijn door terrorisme, zoals Frankrijk en Denemarken. Doordat deze jongvolwassenen een aanslag dichterbij meegemaakt hebben, is er bij hen wellicht eerder sprake van een overgevoelige dan een rationele houding.

Een ander belangrijk punt dat naar voren gekomen is in dit onderzoek is de soms kritische houding van de jongvolwassenen ten opzichte van de terreurberichtgeving van de media. De jongvolwassenen zijn zich ervan bewust dat deze bepalend is voor hun beeld van terrorisme en veiligheid, maar trekken dit beeld ook gedeeltelijk in twijfel, omdat zij menen dat hetgeen de media berichten niet altijd de (gehele) waarheid hoeft te zijn. In het licht van de grote rol die de media spelen in de hedendaagse samenleving (Kellner & Durham, 2006, p. ix), is de constatering dat de jongvolwassenen geen passieve ‘ontvangers’ zijn, interessant.

Voor beleidsmakers is de bevinding dat het inzetten van veiligheidsmaatregelen sommige jongvolwassenen een onveilig gevoel bezorgt, wellicht wetenswaardig. Hoewel het invoeren van meer van deze maatregelen de veiligheid van Nederland ten tijde van de huidige terreurdreiging mogelijkwijs ten goede komt, gaat dit niet op voor de veiligheidsbeleving van alle jongvolwassenen. Het vinden van een balans tussen veiligheid en vrijheid is van belang voor deze beleving, hoe utopisch de hoop dat deze kernwaarden in alle eenvoud samen kunnen vallen volgens Boutellier (2005) ook is.

Daarnaast is de bevinding dat meerdere jongvolwassenen islamitische en allochtone mannen wantrouwen en vermijden, en zich minder veilig voelen in hun nabijheid wellicht interessant voor beleidsmakers. Eén respondent opperde dat deze gevoelens en vermijdende gedragingen alleen weggenomen kunnen worden door het gesprek met moslims aan te gaan en hen te leren kennen. Mogelijkerwijs is het bevorderen van plekken waar burgers met verschillende culturele achtergronden elkaar treffen een manier om verdere segregatie te voorkomen en de sociale cohesie te versterken.

Middels dit onderzoek, dat gebaseerd is op de inzichten en ervaringen van Nederlandse jongvolwassenen, is een begin gemaakt met het dichten van de lacune in de wetenschappelijke literatuur omtrent de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen ten tijde van terreur. Wel kunnen er enkele kanttekeningen geplaatst worden bij dit onderzoek. Eén daarvan is dat door de jongvolwassenen te vragen naar hun mogelijke angst voor, en hun vermijdende gedrag ten opzichte van, moslims de categorisering 'de moslim als de Ander' gereproduceerd is. Bovendien zou deze categorisering er onbedoeld juist voor kunnen zorgen dat islamofobie en discriminatie tegen moslims onder de geïnterviewde jongvolwassenen ontstaan of toenemen. Om deze categorisering tegen te gaan, en voor een breder en genuanceerder inzicht in de veiligheidsbeleving van Nederlandse jongvolwassenen ten tijde van terreur zouden in een vervolgonderzoek ook de perspectieven van islamitische jongvolwassenen middels interviews onderzocht kunnen worden.

Ofschoon het doel van kwalitatief onderzoek niet zozeer generaliseren is (Bryman, 2012, p. 201), betreft een andere kanttekening de representativiteit van de respondentengroep. Ondanks dat getracht is een zo divers mogelijke respondentengroep te werven wat betreft geslacht, opleidingsniveau en woonplaats is de respondentengroep van dit onderzoek niet representatief voor alle niet-islamitische jongvolwassenen in Nederland. Zo waren de respondenten veelal bekenden van de onderzoeker, of zijn de respondenten geworven via bekenden van de onderzoeker. Daarnaast waren de respondenten op één na autochtone Nederlanders of (tweede generatie) westers-allochtone Nederlanders. Voor een breder begrip

van veiligheidsbeleving was het mogelijk relevant geweest om deze beleving te achterhalen bij jongvolwassenen van meer verschillende culturele achtergronden. Wellicht was het bijvoorbeeld interessant geweest om ook de veiligheidsbeleving onder joodse jongvolwassenen te onderzoeken, aangezien sommige recente terreuraanslagen gericht waren op de joodse gemeenschap (Walters & Beunderman, 2015). Vervolgonderzoek zou in kunnen gaan op de veiligheidsbeleving van joodse jongvolwassenen.

6.3 Evaluatie

Eén van de lastigste aspecten van het doen van onderzoek vond ik misschien wel het opstellen van een geschikte hoofdvraag en het vormen van passende deelvragen. Toen deze vragen eenmaal gevormd waren en ik op basis van deze vragen een onderzoeksinstrument ontwikkeld had, vormde het afspreken met de respondenten soms een struikelblok. Dit was met name het geval bij het organiseren van de focusgroepen, aangezien het lastig was om een dag en een tijdstip te vinden waarop meerdere jongvolwassenen beschikbaar waren. Daarnaast wilden een paar respondenten hun afspraak (op het laatste moment) verzetten en gaf één jongvolwassene een dag voor het toegezegde interview aan überhaupt geen tijd meer te hebben voor een interview.

Doordat veel jongvolwassenen het druk hadden, zat er tussen het moment van benaderen en het daadwerkelijke interview of de daadwerkelijke focusgroep soms dagen zo niet weken. Om die reden is er bruikbare tijd voor mijn scriptie verloren gegaan en kwam ik in de knoei met mijn planning. Mede hierdoor en doordat het coderen en het opstellen van een coderingsschema lastiger bleken en langer duurden dan verwacht, kon ik in de conceptversie van mijn scriptie helaas pas weinig van mijn resultaten tonen.

Gedurende het schrijven van mijn scriptie heb ik in grote mate ondervonden dat het doen van kwalitatief onderzoek gekenmerkt wordt door een iteratief proces, hetgeen mij soms een onzeker gevoel gaf. Op basis van (de transcripten van) mijn eerste twee focusgroepen en eerste individuele interview heb ik mijn onderzoeksinstrument iets aangepast, onder meer door een iets grotere focus te leggen op de invloed van de mediaberichtgeving. Tevens was er tijdens het opstellen van het coderingsschema en het schrijven van de resultaten sprake van een constante vergelijking tussen de data, concepten en categorieën. Bovendien is het theoretisch kader vanwege de concepten en categorieën die tijdens de interviews en focusgroepen naar voren kwamen, aangepast.

Naast het iteratieve karakter van dit onderzoek zorgde ook het eerste individuele interview dat ik afgenomen heb, bij mij voor twijfel. Wellicht doordat het mijn eerste

individuele interview was, verliep dit interview niet heel soepel en duurde het, in vergelijking met de andere interviews, vrij kort. Doordat ik daarna mijn onderzoeksinstrument iets had aangepast en mij meer op het doorvragen ben gaan focussen, verliepen de interviews hierna steeds beter. Over het algemeen vond ik het houden van interviews en focusgroepen dan ook leuk om te doen.

Het loslaten van het theoretisch kader tijdens het analyseren van de data was een laatste punt waar ik gedurende mijn scriptie tegenaan liep. Wel heb ik getracht dit kader zo veel mogelijk los te laten. Alles overziend ben ik tevreden over hoe het onderzoeksproces verlopen is. Daarnaast ervaar ik veel geleerd te hebben gedurende het schrijven van deze scriptie, zowel op het gebied van interviewvaardigheden en academische schrijfvaardigheden als op praktisch en theoretisch gebied.

7. Literatuurlijst

- Altheide, D. L. (2003). Mass media, crime and the discourse of fear. *Hedgehog Review*, 5(3), 9-25.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid fear*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2011). *Collateral damage: Social inequalities in a global age*. Cambridge: Polity Press.
- Baumeister, R. F., & Muraven, M. (1996). Identity as adaptation to social, cultural, and historical context. *Journal of Adolescence*, 19, 405-416.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (2002). The terrorist threat: World risk society revisited. *Theory, Culture & Society*, 19(4), 39-55.
- Beck, U. (2003). Silence of words: On terror and war. *Security Dialogue*, 34, 255-267.
- Boscarino, J. A., Figley, C. R., & Adams, R. E. (2003). Fear of terrorism in New York after the September 11 terrorist attacks: Implications for emergency mental health and preparedness. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*, 5, 199-209.
- Boutellier, H. (2005). *De veiligheidsutopie: Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bowe, B. J., Fahmy, S., & Matthes, J. (2015). U.S. newspapers provide nuanced picture of Islam. *Newspaper Research Journal*, 36(1), 42-57.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Creutz-Kämpfi, K. (2008). The Othering of Islam in a European context: Polarizing discourses in Swedish-language dailies in Finland. *Nordicom Review*, 29, 295-308.
- Dekker, H., & Noll, J. van der. (2009, mei). *Islamophobia and its origins: A study among Dutch youth*. Paper gepresenteerd op de IMISCOE Cross-Cluster Conference, Lissabon.
- Doyle, M. (2014). *Feelings of safety in the presence of the police, security guards and police volunteers* (Niet gepubliceerde masterthese). Örebro University, Örebro, Zweden.

- Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. (2015, 7 april). Samenvatting Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 38, maart 2015. Verkregen op 16 juni, 2015, van <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2015/04/08/tk-bijlage-samenvatting-dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-38.html>
- Dunkel, C. S. (2002). Terror management theory and identity: The effect of the 9/11 terrorist attacks and anxiety and identity change. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 2, 287-301.
- Durham, M. G., & Kellner, D. M. (2006). *Media and cultural studies* (Rev. ed.). Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Eisenberg, N., & Silver, R. C. (2011). Growing up in the shadow of terrorism: Youth in America after 9/11. *American Psychologist*, 66, 468-481.
- Ekeberg, Ø., Fauske, B., & Berg-Hansen, B. (2014). Norwegian airline passengers are not more afraid of flying after the terror of September 11: The flight anxiety, however, is significantly attributed to acts of terrorism. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55, 164-468.
- Eland, I. (2009). The only thing we have to fear is terrorism. Verkregen op 29 mei, 2015, van <http://independent.org/events/transcript.asp?id=141>
- Fabiansson, C. (2007). Young people's perception of being safe - globally and locally. *Social Indicators Research*, 80(1), 31-49.
- Foucault, M. (1975/2012). Discipline and punish. In C. Calhoun, J. Gerteis, J. Moody, S, Pfaff, & I. Virk (Eds.), *Contemporary sociological theory* (pp. 314-321). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Furedi, F. (2009). Precautionary culture and the rise of possibilistic risk assessment. *Erasmus Law Review*, 2, 197-220.
- Giddens, A. (1999). Risk and responsibility. *The Modern Law Review*, 62(1), 1-10.
- Gillespie, A. (2006). *Becoming Other: From social interaction to self-reflection*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc.
- Gray, P. (2011). *Psychology* (6th ed.). New York, NY: Worth Publishers.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of the need for self-esteem: A terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (pp. 189-212). New York, NY: Springer-Verlag.

- Greenberg, J., Solomon, S., Veeder, M., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Kirkland, S., & Lyon, D. (1990). Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 308-318.
- Hall, S. (1980/2006). Encoding/decoding. In M. G. Durham, & D. M. Kellner (Eds.), *Media and cultural studies* (pp. 163-173). Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Institute for Economics and Peace. (2014). *Global terrorism index 2014: Measuring and understanding the impact of terrorism*. Sydney: Auteur.
- Kas, A. (2015, 7 februari). Zijn we te bang? *NRC Handelsblad*, p. 18-19.
- Klis, H., Voogt, S. de, & Smal, E. (2015, 15 februari). Vermoedelijke dader aanslagen Kopenhagen is 22-jarige Deen. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>
- Langsdon, I. (2015). Not afraid. Verkregen op 29 mei, 2015, van <http://theguardian.com/world/blog/2015/jan/08/after-charlie-hebdo-attack-afraid-brave-words-freedom-speech>
- Lutz, C., & White, G. M. (1986). The anthropology of emotions. *Annual Review of Anthropology*, 15, 405-436.
- Lyon, D. (2001). *Surveillance society: Monitoring everyday life*. New York, NY: McGraw-Hill Education.
- Maras, M. H. (2012). The social consequences of a mass surveillance measure: What happens when we become the 'others'? *International Journal of Law, Crime and Justice*, 40(2), 65-81.
- Morley, D. (1980). *The nationwide audience: Structure and decoding*. Londen: British Film Institute.
- Mythen, G., & Walklate, S. (2006). Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture of fear? *Crime Media Culture*, 2, 123-142.
- Nederlandse Omroep Stichting. (2015, 27 februari). Miljoenen euro's extra voor veiligheid. Verkregen op 13 maart, 2015, van <http://nos.nl/artikel/2021773-miljoenen-euro-s-extra-voor-veiligheid.html>
- Nellis, A. M., & Savage, J. (2012). Does watching the news affect fear of terrorism? The importance of media exposure on terrorism fear. *Crime & Delinquency*, 85, 748-768.
- Nelson, T. E., Clawson, R. A., & Oxley, Z. M. (1997). Media framing of a civil liberties conflict and its effect on tolerance. *The American Political Science Review*, 91, 567-583.

- Niet Mijn Islam. (2015). Nietmijnislam [Facebook community]. Verkregen op 25 mei, 2015, van http://facebook.com/pages/Nietmijnislam/429679170522852?sk=timeline&ref=page_internal
- Pijpker, J., Klompenhouwer, L., & Voogt, S. de. (2015, 18 maart). 19 doden na gijzeling in museum Tunis. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>
- Pinker, S. (2012). *The better angles of our nature: A history of violence and humanity*. Londen: Penguin Books Ltd.
- Poole, E. (2011). Change and continuity in the representation of British Muslims before and after 9/11: The UK context. *Global Media Journal*, 4(2), 49-62.
- Powell, K. A. (2011). Framing Islam: An analysis of U.S. media coverage of terrorism since 9/11. *Communication Studies*, 62, 90-112.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (2000). Proximal and distal defense: A new perspective on unconscious motivation. *Current Direction in Psychological Science*, 9, 156-160.
- Remie, M. (2015, 27 maart). Dit zijn de gevolgen van de grote stroomstoring in Noord-Holland. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 24 mei, 2015, via <http://nrc.nl>
- Riezler, K. (1944). The social psychology of fear. *American Journal of Sociology*, 49, 489-498.
- Ritzer, G. (2010). *Globalization: A basic text*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Sociological theory* (9th ed.). Singapore: McGraw-Hill Education.
- Rompay, T. J. L. van, Vonk, D. J., & Fransen, M. L. (2009). The eye of the camera: Effects of security cameras on prosocial behavior. *Environment and Behavior*, 41(1), 60-74.
- Sarukkai, S. (1997). The 'Other' in anthropology and philosophy. *Economic and Politic Weekly*, 32, 1406-1409.
- Schuster, M. A., Stein, B. D., Jaycox, L. H., Collins, R. L., Marshall, G. N., Elliott, M. N.,...Berry, S. H. (2001). A national survey of stress reactions after the September 11, 2001, terrorist attacks. *The New England Journal of Medicine*, 345, 1507-1512.
- Seegers, J. (2015, 5 maart). Rutte: Liever sterven Syriëgangers dan dat ze terugkomen naar Nederland. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>
- Seegers, J., & Hee, S. van der. (2015, 2 april). Kenia: Gijzeling op universiteit is voorbij, 147 doden. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>

- Shigemura, J., Fullerton, C. S., Ursano, R. J., Wang, L., Querci-Daniore, R., Horikawa, N., Yoshino, A., & Nomura, S. (2010). Gender differences in the fear of terrorism among Japanese individuals in the Washington, D. C. area. *Asian Journal of Psychiatry*, 3, 117-120.
- Torabi, M. R., & Seo, D. C. (2004). National study of behavioral and life changes since September 11. *Health Education & Behavior*, 31, 179-192.
- Tuin, L. W. J. M. van der, & Ziebertz, H. G. (2008). Displeasure at plurality and fear of strangers? An empirical study among youth in Germany and the Netherlands. *Intercultural Education*, 19(1), 53-67.
- Tutt, D. (2011). *Malleable stereotypes: How media is improving the image of American Muslims*. Washington, DC: Institute for Social Policy and Understanding.
- Veer, E. van de, Lange, M. A. de, Haar, E. van der, & Karremans, J. C. (2012). Feelings of safety: Ironic consequences of police patrolling. *Journal of Applied Social Psychology*, 42, 3114-3125.
- Vis, C. (2015, 7 januari). Aanslag op weekblad in Parijs: Overzicht van de gebeurtenissen. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>
- Walters, D., & Beunderman, M. (2015, 17 februari). Europese Joden worden bedreigd maar emigreren nog niet massaal. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 20 juni, 2015, via <http://nrc.nl>
- White, M. (2015, 8 januari). After the Charlie Hebdo attack, let's not pretend we're not afraid. *The Guardian*. Verkregen op 12 maart, 2015, via <http://theguardian.com>
- Wolfe, W. M. (2008). *Winning the war of words: Selling the war on terror from Afghanistan to Iraq*. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Woods, J. (2011). The 9/11 effect: Toward a social science of the terrorist threat. *The Social Science Journal*, 48, 213-233.
- Yakushko, O. (2009). Xenophobia: Understanding the roots and consequences of negative attitudes toward immigrants. *The Counseling Psychologist*, 37(1), 36-66.
- Yum, Y. O., & Schenck-Hamlin, W. (2010). Reactions to 9/11 as a function of terror management and perspective taking. *The Journal of Social Psychology*, 145, 256-268.
- Zani, B., Cicognani, E., & Albanesi, C. (2001). Adolescents' sense of community and feeling of unsafety in the urban environment. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11, 475-489.
- Zantingh, P. (2011, 23 juli). Verdachte Noorwegen bekent schietpartij eiland. *NRC Handelsblad*. Verkregen op 3 juni, 2015, via <http://nrc.nl>

8. Bijlagen

8.1 Operationaliseringstabel

Hoofdconcept	Dimensies	Indicatoren
<u>Veiligheidsbeeld:</u> iemand's kennis, overtuigingen en verbeeldingen met betrekking tot de terreurdreiging en veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> - Kennis (weten) - Geloven en overtuigingen - Percepties en gedachten 	<ul style="list-style-type: none"> - Volgen van nieuws en maatschappelijke discussies over de huidige terreurdreiging - Beeld van 9/11 en de terreurdreiging sindsdien - Kans op terroristische aanslag in Nederland (risicoperceptie) - Beeld van 'de terrorist'
<u>(On)veiligheidsgevoel:</u> gevoel van onbehagen dan wel behagen ten tijde van terreurdreiging	<ul style="list-style-type: none"> - Angst - Gevoel veilig te zijn 	<ul style="list-style-type: none"> - Gevoel veilig te zijn in NL - Vertrouwen in overheid en veiligheidsmaatregelen - Mate van angst voor een terroristische aanslag in NL - Mate van wantrouwen in de samenleving - Mate van angst voor 'de islamitische Ander'
<u>Vermijdend gedrag:</u> mijden van personen, objecten, plaatsen en situaties i.v.m. de terreurdreiging	<ul style="list-style-type: none"> - Handelingen en acties - Meningsuitingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Mate van vermijden van drukke evenementen, publieke ruimten, openbaar vervoer en 'de islamitische Ander' - Mening (durven) geven

8.2 Onderzoeksinstrument

Inleiding

Voor mijn bachelorscriptie van mijn opleiding Algemene Sociale Wetenschappen doe ik onderzoek naar de veiligheidsbeleving van jongvolwassenen ten tijde van terreurdreiging. Met behulp van dit interview zou ik graag achter jouw veiligheidsbeleving willen komen. Ik zal je een aantal vragen voorleggen waar jij jouw mening over mag geven. Dit interview kent een relatief open structuur, wat betekent dat jij de vragen zo vrijuit mogelijk mag beantwoorden en ook zelf met ideeën naar voren mag komen. In het uiteindelijke onderzoeksverslag zullen jouw antwoorden volledig geanonimiseerd worden. Dit interview zal ongeveer drie kwartier duren. Heb je nog vragen voorafgaand aan het interview?

Algemene gegevens

- Leeftijd
- Geslacht
- Opleiding en/of baan
- Woonplaats

Deel 1: veiligheidsbeeld

- Door de aanslagen in onder meer Parijs, Kopenhagen, Kenia en Tunesië is terrorisme de afgelopen maanden veelvuldig in het nieuws geweest. In hoeverre volg jij dit nieuws en houdt het je bezig? En waarom?
- De aanslagen op 11 september 2001 worden beschouwd als een belangrijk punt in de geschiedenis. Hoe heb je die ervaren? In hoeverre hadden deze aanslagen een grote impact op jou? En waarom?
- Sinds 9/11 zijn er meerdere terroristische aanslagen geweest, met onder meer die in Parijs, Kopenhagen, Kenia en Tunesië nog vers in het geheugen. In hoeverre ervaar jij dat de terreurdreiging het afgelopen jaar groter is geworden? En waarom?
- In hoeverre denk jij dat een terroristische aanslag op Nederland reëel is? En waarom?
- Wat is jouw beeld van 'de terrorist'? Wie is 'de terrorist'? Waarom heb jij dit beeld?

Deel 2: (on)veiligheidsgevoel

- In hoeverre voel jij je veilig in Nederland, gezien de recentelijke aanslagen in Parijs en Kopenhagen? En waarom?
- Onlangs kondigde de Nederlandse regering aan bijna 130 miljoen euro extra te investeren in het tegengaan van de terroristische en jihadistische dreiging, om zo de veiligheid in Nederland te waarborgen. Deze investeringen komen met name ten goede aan de uitbreiding van de observatieteams van de MIVD, AIVD en contra-terrorismeteams, en aan de beveiliging van drukbezochte en belangrijke plekken. Wat vind je van deze extra investeringen in veiligheid? Wat voor effect hebben deze op jouw veiligheidsgevoel? En waarom?
- In hoeverre ervaar jij angst voor een terroristische aanslag in Nederland? En waarom? In hoeverre heb je de angst om zelf slachtoffer te worden van, of dat dierbaren slachtoffer worden van, een terroristische aanslag? En waarom? In hoeverre zorgt de (live) berichtgeving van de media over de terreuraanslagen er voor dat je angstiger wordt voor terreur? En waarom?
- Tijdens een debat in de aanloop van de Provinciale Statenverkiezingen zei Rutte dat

Nederlanders die als jihadist naar Syrië of Irak reizen daar beter kunnen sneuvelen dan terugkomen naar Nederland. Wilders zei in een ander debat dat Nederland jihadisten die willen uitreizen, moet laten gaan, hun paspoorten moet afpakken en de grenzen moet sluiten. Wat vind je van deze uitspraken? En waarom? Wat voor effect heeft dit soort uitspraken op jouw veiligheidsgevoel? En waarom?

- In hoeverre ervaar jij dat de terroristische aanslagen gezorgd hebben voor een gevoel van wantrouwen binnen de Nederlandse samenleving? In hoeverre ervaar jij dat de mediaberichtgeving en politici hier een rol in spelen?
- Terroristische aanslagen worden veelal in verband gebracht met de islam. In hoeverre ervaar jij dat dit er voor zorgt dat Nederlandse jongvolwassenen angstig zijn of worden voor de islam of moslims? In hoeverre zorgt dit er voor dat *jijzelf* angstiger wordt voor moslims en de islam? In hoeverre ervaar jij dat de mediaberichtgeving en politici hier een rol in spelen?

Deel 3: vermijgend gedrag

- In hoeverre ervaar jij dat Nederlandse jongvolwassenen zich sinds de aanslagen in Parijs en Kopenhagen anders verhouden tot moslims? In hoeverre ervaar jij dat zij zich van hen distantiëren of hen vermijden? En in hoeverre verhoud *jij* je sindsdien anders tot moslims, of distantieer *jij* je van, en vermijd *jij*, hen? En waarom? In hoeverre ervaar jij dat de mediaberichtgeving en politici hierin een rol spelen?
- Na de aanslagen in Parijs en Kopenhagen, in hoeverre heb je toen op het punt gestaan om publieke ruimten of het openbaar vervoer te vermijden, of heb je deze ook daadwerkelijk vermeden? In hoeverre voel jij je nog even vrij om te gaan en te staan waar je wilt als voor deze aanslagen? En waarom? In hoeverre ervaar jij dat de mediaberichtgeving en de genomen veiligheidsmaatregelen hierin een rol spelen?
- Wilders wordt al meer dan tien jaar beveiligd, grotendeels vanwege zijn kritiek op de islam en de daarop volgende doodsbedreigingen. In hoeverre durf jij nog vrijuit jouw mening te geven, ook indien deze kritiek op de islam zou betreffen? En waarom? In hoeverre spelen de maatschappelijke discussies in de media hierin een rol?

Afsluiting

Zijn er nog andere aspecten van jouw veiligheidsbeleving ten tijde van terreur die niet besproken zijn, maar die je nog wel naar voren wil brengen? Bedankt dat je mee wilde werken aan dit interview. Heb je nog vragen?

Tijdens de focusgroepen is gebruik gemaakt van dezelfde vragenlijst als tijdens de individuele interviews. Uiteraard werden de inleiding en de afsluiting iets anders geformuleerd, en werden de respondenten niet met 'je' maar met 'jullie' aangesproken.

8.3 Overzicht respondenten

Focusgroep/ interview	Duur	Respondent	Geslacht	Leeftijd	Opleidingsni- veau	Woonplaats
Focusgroep Gemixt 1 (FG1)	70 minuten	Amber	Vrouw	22	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Lisa	Vrouw	23	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Celine	Vrouw	23	Hoger opgeleid	Dorp in NH
		Erik	Man	21	Lager opgeleid	Dorp in Utrecht
Focusgroep Gemixt 2 (FG2)	59 minuten	James	Man	22	Lager opgeleid	Amsterdam
		Camilla	Vrouw	24	Lager opgeleid	Dorp in NH
		Anne	Vrouw	22	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Evert	Man	22	Lager opgeleid	Dorp in NH
Focusgroep Vrouwen (FV)	67 minuten	Babette	Vrouw	21	Hoger opgeleid	Dorp in Zeeland
		Zoë	Vrouw	21	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Esmée	Vrouw	21	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Sara	Vrouw	20	Hoger opgeleid	Amsterdam
		Jasmijn	Vrouw	20	Hoger opgeleid	Amsterdam
Focusgroep Mannen (FM)	60 minuten	Hugo	Man	19	Hoger opgeleid	Groningen
		Sam	Man	20	Hoger opgeleid	Leeuwarden
		Tim	Man	21	Hoger opgeleid	Leeuwarden
		Rens	Man	22	Hoger opgeleid	Groningen
Interview 1 (I1)	33 minuten	Laura	Vrouw	22	Lager opgeleid	Haarlem
Interview 2 (I2)	55 minuten	Suzanne	Vrouw	22	Lager opgeleid	Dorp in NH
Interview 3 (I3)	52 minuten	Aron	Man	22	Lager opgeleid	Amsterdam
Interview 4 (I4)	48 minuten	Bart	Man	21	Hoger opgeleid	Haarlem
Interview 5 (I5)	43 minuten	Melanie	Vrouw	22	Lager opgeleid	Dorp in NH
Interview 6 (I6)	46 minuten	Sanne	Vrouw	22	Lager opgeleid	Dorp in NH
Interview 7 (I7)	50 minuten	Willem	Man	25	Lager opgeleid	Dorp in NH
Interview 8 (I8)	43 minuten	Carmen	Vrouw	21	Hoger opgeleid	Dorp in Utrecht

8.4 Coderingsschema

Open codes	Axiale codes	Selectieve codes
Gericht op het Westen	Volgen terreurberichtgeving	Mediaberichtgeving
Hoeft niet waar te zijn		
Enorme media-aandacht/live journaals		
Gesprek van de dag		
Nabijheid		
Vergankelijkheid		
Vanwege sensatie/ongeloof		
Beeld omvang terreurdreiging	Impact terreurberichtgeving	
Beeld terrorist		
Beeld moslimgemeenschap		
Beeld veiligheid		
Veiligheidsgevoel/angst/gemoedstoestand		
Vergankelijkheid	Impact uitspraken/handelingen politici	
Mogelijkheid aanslag		
Veiligheidsgevoel/angst/gemoedstoestand		
Beeld terrorist		
Beeld moslimgemeenschap		
FRICTIE IN DE SAMENLEVING	Impact veiligheidsmaatregelen	Veiligheidsmaatregelen
Veiligheidsbeeld		
Veiligheidsgevoel		
Geen vermijdingsgedrag		
Vrijheid/privacy		
Bewustwording terreurdreiging		
Vertrouwen in veiligheidsmaatregelen		
Kan iedereen zijn	Beeld terrorist en terrorisme	Terreurbeleving
Moslim		
Allochtoon/buitenlander		
Teruggekeerde/potentiële jihadist		
Bedenker vs. uitvoerder		
Antisociaal persoon/psychopaat		
Vanuit frustratie/onenigheid		
Om aandacht/faam		
Om te intimideren		
Dreiging steeds groter	Ervaren van terreurdreiging	
Dreiging steeds dichterbij		
Vergankelijkheid		
Geen vertrouwen in veiligheidsmaatregelen	Perceptie mogelijkheid aanslag	Veiligheidsbeleving
Rol/acties Nederlandse staat		
Stad/plek met veel mensen		
Multiculturele samenleving		

Opkomst IS		
Teruggekeerde/potentiële jihadisten		
Geert Wilders/afzetten tegen islam		
(On)veilig voelen	Veiligheidsgevoel	
(Niet) angstig voor aanslag		
(Niet) angstig voor moslim/allochtoon		
(Geen) wantrouwen ervaren		
(Niet) vermijden openbaar vervoer, openbare plekken, steden en bepaalde (vakantie)landen	Veiligheidsgedrag	
((Niet) vermijden) contact met moslims /allochtonen		
(Niet) beperkt in meningsuiting		
Toch nog ver weg/niet in directe omgeving	Wegrationaliseren angstgevoelens en vermijdingsgedrag	
Kleine kans		
Machteloosheid/berusting		
Niet bij stilstaan		